

Polskie organizacje imigranckie we Francji - raport z analizy danych zastanych

Kubera, Jacek

Veröffentlichungsversion / Published Version
Arbeitspapier / working paper

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Kubera, J. (2019). *Polskie organizacje imigranckie we Francji - raport z analizy danych zastanych*. Warszawa: University of Warsaw, Centre of Migration Research (CMR). <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-70951-1>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY Lizenz (Namensnennung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:
<https://creativecommons.org/licenses/by/1.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY Licence (Attribution). For more Information see:
<https://creativecommons.org/licenses/by/1.0>

Polskie Organizacje Imigranckie w Europie

Polskie organizacje imigranckie **we Francji** – raport z analizy danych zastanych

OŚRODEK
BADAŃ NAD
MIGRACJAMI

UNIwersytet
Warszawski

Polskie Organizacje
Imigranckie w Europie

Polskie organizacje imigranckie **we Francji** – raport z analizy danych zastanych

Jacek Kubera

OŚRODEK
BADAŃ NAD
MIGRACJAMI

UNIwersytet
Warszawski

Warszawa 2019

OŚRODEK
BADAŃ NAD
MIGRACJAMI

Ośrodek Badań nad Migracjami UW
ul. L. Pasteura 7, 02-093 Warszawa
tel. +48 2255 46 770
kom. +48 600 42 90 43
e-mail: migration.cmr@uw.edu.pl
www.migracje.uw.edu.pl

Autor raportu: dr Jacek Kubera
Email: kubera@iz.poznan.pl

Kierownik projektu: dr hab. Michał Nowosielski
Koordynator badań: dr Witold Nowak

Copyright by Ośrodek Badań nad Migracjami UW 2019
ISBN 978-83-66348-17-2

NARODOWE CENTRUM NAUKI

Projekt badawczy „Polskie Organizacje Imigranckie w Europie”
realizowany w latach 2015-2020 jest finansowany przez
Narodowe Centrum Nauki z siedzibą w Krakowie w ramach
programu SONATA BIS (nr 2014/14/E/HS6/00731)

Spis treści

O projekcie	5
I. Charakterystyka procesu migracyjnego oraz zbiorowości imigranckiej we Francji.....	7
I.1. Historia migracji z Polski do Francji	7
I.2. Historia organizacji polonijnych we Francji	12
I.3. Charakterystyka społeczno-demograficzna zbiorowości imigranckiej we Francji	18
II. Charakterystyka Francji jako kraju przyjmującego	21
II.1. Założenia i realizacja polityk migracyjnych i integracyjnych	21
II.2. Uwarunkowania formalno-prawne i finansowe funkcjonowania organizacji imigranckich.....	23
II.3. Dyskurs publiczny o imigrantach i ich organizacjach	24
II.4. Dominujące postawy społeczeństwa Francji wobec imigrantów i ich organizacji.....	25
III. Bilateralne relacje między Polską a Francją	26
III.1. Charakterystyka stosunków politycznych w XX i XXI wieku.....	26
III.2. Charakterystyka umów i porozumień międzynarodowych między Polską a Francją.....	29
III.3. Dominujące wzajemne postawy społeczeństw Polski i Francji	31
IV. Literatura	34

O projekcie

Prezentowany raport został przygotowany w ramach projektu „Polskie organizacje imigranckie w Europie” realizowanego w latach 2015-2020. Celem projektu było dokonanie diagnozy i wyjaśnienia uwarunkowań stanu polskich organizacji imigranckich w wybranych krajach europejskich.

Przez organizacje imigranckie rozumie się tu stowarzyszenia stworzone przez i dla imigrantów dla realizacji celów związanych z dostarczaniem usług – społecznych, ekonomicznych i kulturowych – lub prowadzących działalność rzeczniczą na rzecz społeczności (Rodriguez-Fraticelli i in. 1991). Poprzez stan organizacji rozumie się tu aktualne położenie organizacji w zakresie struktury formalno-prawnej, miejsca i zasięgu działania, profilu działalności, form współpracy, zasobów ludzkich, zasobów materialnych, źródeł finansowania, które podlegają zmianom pod wpływem czynników egzo- i endogennych.

Projekt zakładał badanie dwojakiego rodzaju:

- Badanie diagnostyczne, mające na celu diagnozę stanu polskich organizacji imigranckich w wybranych krajach europejskich.
- Badanie wyjaśniające, mające na celu udzielenie odpowiedzi na pytanie: jakie czynniki kształtują stan polskich organizacji imigranckich w wybranych krajach europejskich?

Dzięki porównaniu stanu organizacji w wybranych krajach oraz pogłębionym badaniom nad specyfiką jego uwarunkowań możliwe było zweryfikowanie następujących hipotez:

H1: Stan polskich organizacji imigranckich w wybranych krajach europejskich zależy od charakterystyki procesu migracyjnego oraz zbiorowości imigranckiej.

H2: Stan polskich organizacji imigranckich w wybranych krajach europejskich zależy od charakterystyki kraju wysyłającego.

H3: Stan polskich organizacji imigranckich w wybranych krajach europejskich zależy od charakterystyki kraju przyjmującego.

H4: Stan polskich organizacji imigranckich w wybranych krajach europejskich zależy od bilateralnych relacji między krajem wysyłającym a przyjmującym.

Do realizacji badań porównawczych w projekcie wybrano następujące kraje: Niemcy, Francję, Wielką Brytanię, Irlandię, Norwegię, Szwecję, Holandię, Włochy i Hiszpanię.

Badania terenowe przeprowadzone zostały następującymi technikami badawczymi:

- a. Badanie techniką sondażu internetowego (CAWI) – ilościowe badanie zaangażowania społecznego, stosunku do polskich organizacji imigranckich oraz charakterystyki społeczno-demograficznej Polaków mieszkających w wybranych krajach europejskich.
- b. Wywiady pogłębione z przedstawicielami instytucji zajmujących się koordynacją, kreowaniem i realizacją polityki polonijnej na temat oceny założeń i realizacji polityki polonijnej, oceny kondycji polskich organizacji imigranckich, oceny czynników wpływających na stan polskich organizacji imigranckich.
- c. Wywiady pogłębione z przedstawicielami instytucji zajmujących się koordynacją, kreowaniem i realizacją polityk migracyjnych i integracyjnych w wybranych

krajach europejskich na temat oceny założeń i realizacji polityk imigracyjnych i integracyjnych oraz ich wpływu na stan polskich organizacji imigranckich.

- d. Wywiady pogłębione z ekspertami w zakresie polskich organizacji imigranckich w wybranych krajach europejskich na temat oceny kondycji polskich organizacji imigranckich, oceny czynników wpływających na stan polskich organizacji imigranckich.
- e. Studia przypadków polskich organizacji imigranckich w wybranych krajach europejskich, mające na celu szczegółowe zbadanie działalności wybranych organizacji ze szczególnym uwzględnieniem ich kondycji oraz czynników na tę kondycję wpływających (wywiady pogłębione z liderami wybranych organizacji, przedstawicielami otoczenia, dokumentacja działalności instytucji w postaci np. fotografii, wycinków prasowych, programów, publikacji etc.).
- f. Badanie techniką sondażu instytucjonalnego polskich organizacji imigranckich w wybranych krajach europejskich mające na celu zdiagnozowanie stanu tych instytucji. Sondaż zostanie przeprowadzony w formie ankiety internetowej oraz rozsyłanej ankiety pocztowej dla zwiększenia odsetka zwrotu.

I. Charakterystyka procesu migracyjnego oraz zbiorowości imigranckiej we Francji

I.1. Historia migracji z Polski do Francji

Historię polskiej migracji do Francji można podzielić na kilka okresów różniących się dominującymi motywami wyjazdów, liczebnością migrantów i ich cechami społeczno-zawodowymi, planowaną długością pobytu nad Sekwaną i wynikającą z tego otwartością na możliwość integracji ze społeczeństwem francuskim, a także siłą oddziaływania Polaków we Francji na przemiany polityczne, kulturowe i społeczne na ziemiach polskich (zob. Ponty 1996)¹. Ponieważ polska imigracja do Francji jest jedną z najwcześniejszych, kolejne etapy jej rozwoju wynikały nie tylko z sytuacji geopolitycznej w Polsce i polityki imigracyjnej Francji, ale także z dziedzictwa etapów poprzednich – nakładania się doświadczeń fal migracyjnych, ich własnych tradycji, a nawet i mitologii (zob. Śladkowski 2015: 565-575).

Pierwszy okres historii Polonii francuskiej (od początków XVIII wieku do 1864 r.) obejmuje przede wszystkim migracje polityczne (Straszewicz 1988: 67). Uchodźcami politycznymi byli król Stanisław Leszczyński i jego stronnicy, którzy w pierwszej połowie XVIII wieku znaleźli schronienie m.in. w Lotaryngii, a następnymi – żołnierze uchodzący po powstaniach przed prześladowaniami ze strony Rosjan, Prusaków i Austriaków². Wśród nich wskazać należy patriotów, którzy po trzecim rozbiore Polski właśnie we Francji upatrywali szansę dla działania na rzecz polskiej sprawy: stali się oni częścią Legionów Polskich gen. Henryka Dąbrowskiego walczących u boku Napoleona. Po upadku cesarza i kongresie wiedeńskim wielu z nich pozostało już w Heksagonie³. Polityczny charakter miała także kolejna fala migracji spowodowana upadkiem powstania listopadowego. Choć niezbyt liczna, zwana jest „Wielką” ze względu na fakt, że obejmowała znaczące postaci polskiego życia społeczno-politycznego (Straszewicz 1988: 67). Należeli do nich m.in. arystokraci (Czartoryski, Zamoyski, Plater), działacze demokratyczni (Lelewel), wojskowi (gen. Dwernicki) i wybitni twórcy (Mickiewicz, Słowacki, Krasiński, Chopin). Ośrodkami polskiej myśli w Paryżu stały się wówczas Hotel Lambert i biblioteka na wyspie Św. Ludwika, szkoła w Batignolles czy kościół Wniebowzięcia NMP. Emigranci poza Paryżem trudnili się często przemysłem i handlem. Wedle statystyk w stolicy Francji w 1872 r. mieszkało 2481 Polaków, co stanowiło 1,8% wszystkich cudzoziemców w Paryżu (Straszewicz 1988: 67).

Drugi okres (od 1864 r. do I wojny światowej) zdominowany był przez wyjazdy zarobkowe, choć nie osiągnęły one jeszcze masowego charakteru okresu następnego. Francja nie należała w tym czasie do głównych kierunków emigracji: wyjeżdżano do Ameryki Północnej i Południowej i – zwłaszcza po wojnie francusko-pruskiej – do przemysłowej Westfalii i Berlina. O ile między 1871 r. a 1918 r. wyjechało do Niemiec 850 tys. Polaków, o tyle do Francji tylko około 30-40 tys. (Straszewicz 1988: 68-69, za S. Fogelson). Polscy imigranci tego okresu nad Sekwaną to głównie ubodzy chłopci

¹ Za pomoc w redakcji fragmentów kilku akapitu tego raportu dziękuję Piotrowi Plewie.

² Do wydarzeń tych należały konfederacja barska (1768-1772), powstanie kościuszkowskie (1794), listopadowe (1830-1831) i styczniowe (1863-1864) (Judycka, Judycki 1996: 8-9).

³ Heksagon – jest to często używana we Francji nazwa tego kraju nawiązująca do jego sześciobocznego kształtu na mapie.

zatrudniani w gospodarstwach rolnych w regionach wschodnich: Lotaryngii, Burgundii i Szampanii. Część z nich pracowała w górnictwie na północy kraju (Houlières du Nord et du Pas-de-Calais) oraz w przemyśle w regionie Masywu Centralnego (osiedla w okolicach Lyonu i Saint-Étienne). Od lat 80. XIX wieku w Paryżu odnotowuje się przyjazdy polskich studentów (choćby wyrugowanych po zamieszkach apuchtinowskich z Uniwersytetu Warszawskiego) i przedstawicieli bohemy artystycznej odnajdujących swe miejsce w Dzielnicy Łacińskiej. Na stałe przybyli tu m.in. Olga Boznańska i Tadeusz Makowski, na krócej – Wacław Gąsiorowski, Władysław Reymont, Stefan Żeromski, Wacław Sieroszewski, Leopold Staff, Gabriela Zapolska, Władysław Skoczylas, Xawery Dunikowski czy Edward Wittig. Pod koniec XIX wieku do stolicy Francji przenoszą się również rzemieślnicy (m.in. Antoni Cierplikowski, późniejszy słynny w Paryżu mistrz fryzjerski), pośród których znaczącą część stanowią Żydzi (Śladkowski 1985: 122 i n.; Śladkowski 2015: 325; zob. Śladkowski 1980). U progu masowej imigracji z Francji do Polski, w 1921 r. w Republice mieszkało 46 tys. Polaków (ok. 5-6% wszystkich cudzoziemców) i – najczęściej potomków starej emigracji – około 30-40 tys. osób polskiego pochodzenia (Straszewicz 1988: 69).

Trzeci okres rozpoczął się bezpośrednio po I wojnie światowej i zakończył w 1939 r. Polacy, obok Włochów, stanowili wówczas najważniejszą część imigrantów we Francji, wyludnionej z powodów demograficznych (spadek liczby urodzeń) i olbrzymich strat wojennych, wymagającej odbudowy dawniej prężnych gospodarczo regionów (Gruszyński 1981: 30; zob. Janowska 1964). W latach 1921-1930 przybyło do Francji 1,9-2,0 mln cudzoziemców, wśród nich 31% stanowili Polacy (600 tys., z czego około 220 tys. wróciło do kraju; liczby te dotyczą wyłącznie Polaków wysyłanych z obszaru Polski) i 28% Włosi (550 tys.). W przeciwieństwie do wyjazdów do Niemiec, emigracja do Francji miała w głównej mierze charakter stały. Jednocześnie część emigrantów decydowała się na repatriację i powrót do wolnej Polski. W 1936 r. żyło we Francji 423 tys. obywateli Polski i około 100-150 tys. naturalizowanych Francuzów polskiego pochodzenia. Byli to przeważnie robotnicy rekrutowani w okresie międzywojennym w Polsce przez specjalnie do tego powołane instytucje i zatrudniani w przemyśle wydobywczym lub w rolnictwie, a także ich rodziny. Prawie 1/5 Polaków, którzy wówczas przybyli do Francji, stanowili tzw. Westfalacy⁴, wcześniej zatrudnieni w niemieckich regionach górniczych. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości musieli oni wybrać między pozostaniem przy dotychczasowym obywatelstwie niemieckim i kontynuowaniu pracy w Niemczech a obywatelstwem polskim i reemigracją do nowo powstałego państwa lub m.in. właśnie do Francji, na zaproszenie Głównego Komitetu Kopalń Francuskich współpracującego z polskimi związkami zawodowymi w Westfalii-Nadrenii (Gogolewski 1990: 19). Szacuje się, że z tego rodzaju możliwości skorzystało od 100 do 150 tys. Polaków z Niemiec. Warto zaznaczyć, że najważniejszym powodem przyjazdu tzw. Westfalaków do Francji nie był brak pracy w Niemczech czy chęć zwiększenia zarobków, ale odmowa zachowania paszportu niemieckiego w momencie odrodzenia się państwa polskiego (Ponty 1985: 52). Posiadając duże doświadczenie w krzewieniu polskości, odegrali kluczową rolę w zakładaniu i prowadzeniu polskich organizacji we Francji, tradycyjnie skupionych wokół księży katolickich (Dzwonkowski

⁴ Innym używanym w literaturze przedmiotu określeniem tej grupy imigrantów polskich są „Westfalczyki”.

1979). Sprowadzili ze sobą nie tylko już istniejące formy organizacji społecznej, ale także prasę, w tym mające ogromne znaczenie dla życia migrantów dzienniki pt. „Wiarus Polski” (do Lille) i „Narodowiec” (do Lens) (Gogolewski 1990: 21-23, zob. Janowska 1996: 76-77).

Cechą charakterystyczną emigracji polskiej w okresie międzywojennym jest z jednej strony niespotykana nigdy wcześniej ani nigdy później jej masowość, z drugiej – wytworzenie się równoległej i odrębnej w stosunku do społeczeństwa przyjmującego, a także w dużej mierze samowystarczalnej społeczności Polaków we Francji. Trzech na czterech Polaków w tym kraju żyło w zwartych osiedlach robotniczych, górniczych lub przemysłowych w departamentach Pas-de-Calais, Nord, Moselle, Meurthe-et-Moselle, Creusot, Ales, Haute-Combe, Saint-Étienne i innych, niekiedy przewyższając liczebnie mieszkańców francuskich (zob. Marszał 1986; Marszał 2001). W miejscach silnej koncentracji Polaków zakładano stowarzyszenia i organizacje o profilu kulturalno-artystycznym, religijnym, sportowym czy zawodowym. Przebywając w regionach północno-wschodniej Francji można było nieraz doświadczyć swoistych gett zamieszkałych przez ludność niefrancuską (Krzywicki 1939: X). Mieszkańcy osad górniczych zwani byli „Czarnymi” od wydobywanego w pobliżu surowca (Chavanon 2001). Polacy uczestniczyli w mszach odprawianych przez polskich księży i rozwinęli własny system opieki duszpasterskiej zarządzany, na mocy postanowienia prymasa Polski, przez rektora Polskiej Misji Katolickiej w Paryżu (Żaba 1987). Kursy języka polskiego odbywały się w szkołach prowadzonych przez kopalnie (uczestniczyło w nich co trzecie polskie dziecko), a także w szkołach publicznych – w wolne wówczas czwartki (Gogolewski 1990: 19-20). Działały polskie szkoły, biblioteki, przedszkola (w 1939 r. było ich ponad 60), żłobki (Gruszyński 1981: 257-259). Próg domu stanowił symboliczną granicę między Francją a Polską – w domach mówiono wyłącznie po polsku i czytano, często na głos, polską prasę wydawaną w różnych miejscowościach, która dostarczała wiedzy na temat życia w Polsce (zob. Paczkowski 1978). Wspomnieć należy, że w innej sytuacji niż osoby zatrudnione w przemyśle, znajdowali się pracownicy sektora rolniczego (ok. 28% pracowników polskich we Francji w 1938 r.), najliczniej zamieszkujący departamenty Aisne, Oise i Seine-et-Marne – pozbawieni codziennej obecności większej grupy rodaków i nieznający języka francuskiego, pozostawali często na uboczu życia społecznego w swym środowisku pracy (Gogolewski 1990: 26-27).

Rozwinięta działalność społeczno-kulturalna Polaków we Francji odbierana była jako opór wobec asymilacyjnej polityki państwa i niechęć do integrowania się ze społeczeństwem francuskim (zob. Ponty 1985: 53-54; Ponty 2005: 209). Włączaniu nowo przybyłych w obręb narodu francuskiego nie sprzyjała jednak również polityka administracji francuskiej: przyzwoleń na niższe wynagrodzenia dla Polaków za tę samą pracę, brak możliwości awansu emigrantów polskich i niedopuszczanie ich do stanowisk kierowniczych w związkach zawodowych lub do prowadzenia własnej działalności gospodarczej. Problemem było również to, że kosztowna naturalizacja nie gwarantowała włączenia nowego obywatela w główny nurt życia społeczeństwa (Petersen 1971: 161-162). Kiedy we Francji pojawiły się pierwsze skutki kryzysu ekonomicznego zapoczątkowanego w Stanach Zjednoczonych, wielu pracowników cudzoziemskich, a w szczególności Polaków, odczuło wpływ własnej drugorzędnej pozycji na rynku pracy – 140 tys. imigrantów polskich zostało zmuszonych w latach

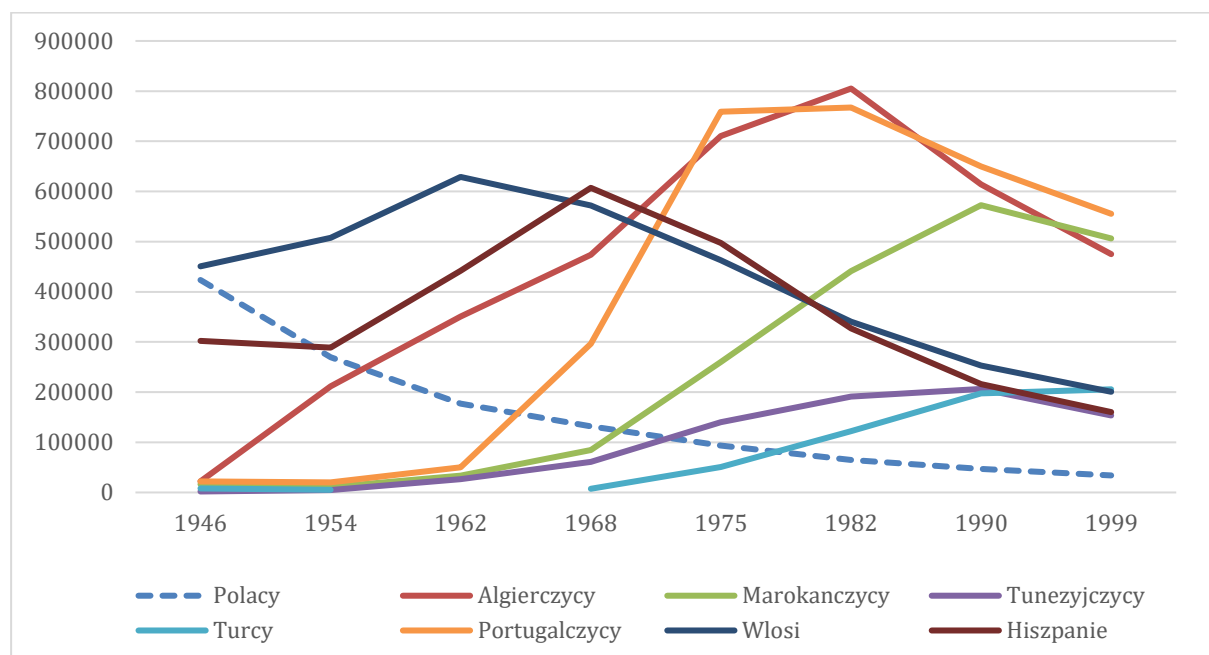
1930-1936 do opuszczenia Francji (w tym czasie do Francji wyjechało tylko 65 tys. osób) (Ponty 1985: 57; Gogolewski 1990: 21).

W czwartym okresie polskiej migracji do Francji (od II wojny światowej do 2008 r.) nastąpił znaczny odpływ Polaków do ojczyzny w wyniku powojennej repatriacji (zob. Markiewicz 1960), a także wyraźne – zwłaszcza w latach 1951-1956, na skutek uszczelnienia granic Polski – zahamowanie emigracji polskiej do Francji. Odnotowywano systematyczny spadek liczby obywateli polskich we Francji. Z jednej strony francuskie firmy rekrutujące robotników zwróciły się ku Południu i na masową skalę zaczęły sprowadzać mieszkańców z Afryki, głównie z Algierii, Tunezji i Maroka. Z drugiej, na zmniejszanie się w oficjalnych statystykach liczby Polaków, pomimo ich dużego przyrostu naturalnego, miały wpływ naturalizacje, coraz częściej dokonywane wobec oddalającej się perspektywy powrotu do Polski. Zdecydowana większość dzieci i wnuki emigrantów przybyłych do Francji przed I wojną światową posiadała obywatelstwo francuskie – odpowiednio 87% i 98,7% (Gruszyński 1981, 218).

W przeciwieństwie do okresu poprzedniego emigracja z Polski nie była już zorganizowana i oficjalna, ale miała charakter indywidualny i w większym stopniu tymczasowy (oficjalnie, gdyż często przekształcała się w stałą), powodowana zaś była czynnikami ekonomicznymi, osobistymi lub politycznymi. O ile emigranci okresu międzywojennego charakteryzowali się z reguły niepełnym wykształceniem podstawowym i brakiem przygotowania zawodowego, o tyle w okresie powojennym mieli przeważnie wykształcenie średnie, a nierzadko wyższe i odpowiednie kwalifikacje zawodowe (Gruszyński 1981: 50). Spora część emigrujących to azyłanci polityczni i ich dzieci, urodzone w Polsce lub już w Heksagonie. Są to uchodźcy wojenni i powojenni (do 1951 r. – 60 tys. osób) i przybywający do Francji w wyniku kolejnych wydarzeń politycznych (rok 1956; 1968; lata 1981-1982) (Gruszyński 1981: 35-46). Lata 70. i 80. charakteryzują się także wyjazdami turystycznymi połączonymi z podejmowaniem nierejestrowanej pracy nad Sekwaną. Sformalizowanie zarobkowych migracji sezonowych nastąpiło dopiero w 1992 r. dzięki umowom bilateralnym. W 1994 r. w Heksagonie podjęło prace sezonowe około 4 tys. osób z Polski, w 1998 r. – około 2,7 tys., a w 2002 r. – około 7 tys. (Tanajewski 2004: 210).

Początek piątego okresu wyznacza 1 lipca 2008 r., kiedy Francja otworzyła własny rynek pracy dla Polaków, znosząc obowiązujący od momentu akcesji Polski do Unii Europejskiej okres przejściowy. Od tego czasu obywatele polscy, podobnie jak inni obywatele UE, bez przeszkód mogą przemieszczać się do Francji i podejmować w niej pracę. Ich liczba w Heksagonie stopniowo wzrasta: w 2007 r. odnotowano 39 561 obywateli polskich, a w 2012 r. już 50 456. Dziś Polacy, obok innych osób pochodzących z państw Europy Środkowo-Wschodniej, podawani są często za przykład migrantów, których integracja i asymilacja przebiegła wzorcowo. Zapomina się, że integracja była procesem trwającym kilkadziesiąt lat, na który wpływały zarówno postawy samych imigrantów polskich, jak i warunki zewnętrzne sprzyjające lub nie ich zbliżeniu ze społeczeństwem francuskim. Polonia we Francji składa się dziś zarówno z Polaków i Francuzów polskiego pochodzenia osiedlonych na stałe, jak i nowo przybyłych – potencjalnie tylko tymczasowych – migrantów szukających pracy lub odbywających studia. W związku z najnowszymi migracjami zarobkowymi we Francji wytworzyły się nowe skupiska Polonii, między innymi w południowych

Wykres 1. Obcokrajowcy według narodowych spisów ludności w latach 1946-1999

Źródło: Opracowanie Piotra Plewy na podstawie danych *L'Institut national de la statistique et des études économiques (INSEE)*.

Tabela 1. Liczebność obywateli Polski lub osób polskiego pochodzenia we Francji w latach 1872-2012

Rok	Liczba Polaków we Francji*	Uwagi	Źródło
1872	2481	Liczba Polaków o różnej przynależności państwowej.	Straszewicz 1988: 67
1921	46 000	Liczba obywateli Polski. Uwzględnić należy dodatkowo 30-40 tys. osób polskiego pochodzenia.	Straszewicz 1988: 69
1939	ok. 500000	Ogólny bilans emigracyjny okresu międzywojennego (1919-1939): ok. 400 tys. obywateli Polski i ok. 100 tys. Polaków z Nadrenii-Westfalii. Uwzględnić trzeba dodatkowo liczbę 46,5 tys. Polaków naturalizowanych w tym okresie.	Gruszyński 1981: 39 i 60; Ponty 1985: 51; Żaba 1986: 29
1946	423 443	Liczba obywateli Polski.	Turajczyk 1978: 16
1954	269 300	Liczba obywateli Polski.	Żaba 1986: 28
1968	131 280	Liczba obywateli Polski. Liczba naturalizowanych Polaków wynosiła w tym roku 207 476 osób.	Gruszyński 1981: 60-61
1975	93 655	Liczba obywateli Polski. Szacuje się, że do 1971 r. naturalizowanych Polaków było ok. 307,7 tys.	Gruszyński 1981: 60; Żaba 1986: 30
1982	64 000	Liczba obywateli Polski.	Straszewicz 1988: 71
2012	50 456	Liczba obywateli Polski.	INSEE 2015

* Podane liczby nie uwzględniają powojennych uchodźców i bezpaństwowców. Na przykład w 1950 r. we Francji było 9791 polskich uchodźców i 1193 bezpaństwowców polskiego pochodzenia, a w 1972 r. – odpowiednio 13 707 i 607 (Gruszyński 1981: 60-61).

miastach: Arles, Marsylii i Perpignan. Jednocześnie ta najnowsza migracja implikuje ważne pytanie choćby o to czy jej aktywność organizacyjna będzie słabsza ze względu na ułatwioną komunikację z rodzinami w kraju, łatwość cyrkulacji między Polską a Francją oraz zrównanie prawne wynikające z polskiego członkostwa w Unii Europejskiej. Przemiany liczebności obywateli polskich we Francji obrazują poniższy wykres i tabela.

I.2. Historia organizacji polonijnych we Francji

Do najwcześniej powstałych organizacji polonijnych zaliczyć można założone w 1797 r. Legiony Polskie gen. Henryka Dąbrowskiego. Z kolei liczna emigracja polityczna po powstaniu listopadowym, wzmacniana przez następne fale uchodźców politycznych po 1846 r., 1848 r. i 1863 r. przyczyniła się do utworzenia w Paryżu instytucji, które funkcjonują do dziś: Polskiej Misji Katolickiej, Towarzystwa Literackiego i jego Biblioteki Polskiej czy Szkoły Polskiej w Batignolles. Ponadto przez ponad trzydzieści lat po powstaniu listopadowym siedzibę nieformalnego rządu i centrum polskiej myśli politycznej, skupiającego także wybitne osobistości świata kultury i nauki, pełnił – zamieszkiwany przez księcia Adama Czartoryskiego – Hotel Lambert (*Musée national...* 2011: 2-4).

„Gdy nastąpił zmierzch Czartoryskich, na czoło kolonii paryskiej wysunęła się grupa weteranów powstania styczniowego” (Śladkowski 1985: 125). Zwani byli oni potocznie batiniolczykami, a przewodniczył im członek powstańczego Rządu Narodowego płk Józef Gałęzowski. Do innych zrzeszeń tego okresu, utrzymujących kontakt z podobnymi ideowo organizacjami w kraju, należała Liga Polska (założona w 1887 r.), Związek Narodowy Polski (1888 r.) czy lewicowa Gmina Narodowo-Socjalistyczna (1888 r.). Pomimo podejmowanych prób nie udawało im się oddziaływać na kraj.

W 1907 r. Galicyjska Rada Narodowa we Lwowie założyła Biuro Informacyjno-Prasowe skupiające francuskich przyjaciół Polski. Rok później powołano Komitet budowy pomnika Adama Mickiewicza w Paryżu, w skład którego weszli m.in. Anatol France i André Gide. W następnych latach powstały kolejne inicjatywy propagujące polską kulturę i dążące do zbliżenia francusko-polskiego: Komitet Francusko-Polski (1909 r.), Towarzystwo Polskie Literacko-Artystyczne (1910 r.), Towarzystwo Artystów Polskich w Paryżu (1911 r.). Francuzi mieli o Polsce myśleć z sympatią, a nie tylko z litością (Śladkowski 1985: 129-130). W Paryżu działali także socjaliści polscy, uchodzący z kraju w związku z represjami, m.in. Bolesław Limanowski (Śladkowski 1985: 122-126).

Tym, co wyróżniało ponad półmilionową emigrację polską w okresie międzywojennym, był wysoki stopień jej zorganizowania. Przyczyn powstawania organizacji polonijnych w tym okresie było wiele, pośród których wymienić można z jednej strony generalną nieznajomość języka francuskiego i trudności w radzeniu sobie z zewnętrzną rzeczywistością społeczno-kulturową, w tym z pozbawieniem cudzoziemców we Francji części praw politycznych, z drugiej – swoisty konserwatyzm, chęć podtrzymania kontaktu z historią, obyczajami, językiem czy religią (Żaba 1986: 30-31). Ze względu na kryterium obywatelstwa organizacje polonijne tego okresu miały

charakter ekskluzywny – statut zdecydowanej większości z nich zakładał, że o członkostwo ubiegać się mogą wyłącznie obywatele polscy.

Najprężniej działały organizacje w regionach licznie zamieszkiwanych przez Polaków i z wysokim stopniem ich koncentracji (ośrodki przemysłu górniczego w północnej i w północno-wschodniej części kraju), mniej ich było w departamentach typowo rolniczych, gdzie występowało duże rozproszenie imigrantów. Większość stowarzyszeń została przeniesiona przez tzw. Westfalaków, część przez imigrantów z Polski (np. Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego, Związki Strzeleckie, Federacje Obrońców Ojczyzny), rzadko zaś utworzona na miejscu (np. Towarzystwo Pracy Społecznej-Kulturalnej). Dodatkowo, organizacje te można było podzielić na: efemeryczne i bardziej stabilne; ponadlokalne (związki stowarzyszeń lokalnych, federacje koordynujące działania związków, zrzeszenia o charakterze ogólnopolonijnym, w skład których wchodziły stowarzyszenia o podobnych celach na terenie całego kraju) i lokalne (Polacy z danej miejscowości, kolonii czy osady); powstające oddolnie i zakładane przez przedstawicieli instytucji działających w Polsce; ze względu na ideologię – komunistyczne, reformistyczne, prorządowe (sanacyjne) i centrowo-katolickie (dzielące się na lewicowo-postępowe i prawicowo-centrowe); ze względu na rejestrację zgodnie z prawem o stowarzyszeniach z 1901 r. – legalne i nielegalne (np. polskie sekcje Francuskiej Partii Komunistycznej); a także – elitarne (poszczególne kategorie społeczne, np. Koła Legionistów, Oficerów, Związek Bojańczyków) i egalitarne (np. towarzystwa śpiewacze, teatralne, sportowe) (Żaba 1986: 33-34).

Szczególną uwagę warto zwrócić na organizacje religijne, które nie tylko zajmowały się krzewieniem wiary katolickiej, ale również i postaw patriotycznych. Do najważniejszych należały: chóry, Towarzystwo Górników pw. Św. Barbary, Stowarzyszenie Dzieci Marii, Stowarzyszenie Św. Dzieciństwa, Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Żeńskiej, Związek Mężów Katolickich. Listę tę Kazimierz Żaba (1986: 36) poszerzył o organizacje kulturalne (teatry amatorskie, zespoły muzyczne, śpiewacze, Towarzystwo Uniwersytetu Robotniczego), zawodowe (Związek Robotników Polskich, Związek Kupców Polskich, Związek Hodowców Drobiu), sportowe („Sokół”, Kluby Piłkarskie, Towarzystwa Strzeleckie, Bractwa Kurkowe), gdyż jego zdaniem wszystkie one pozostawały w ścisłej współpracy z polskimi duszpasterzami – kierownikami tych organizacji, ich patronami lub doradcami. Od 1924 r. organizacje katolickie działają pod egidą Związku Towarzystw Katolickich, późniejszego Polskiego Zjednoczenia Katolickiego. Opiekę nad nimi sprawuje Polska Misja Katolicka.

Wielu Polaków integrowało się z Francuzami, uczestnicząc we francuskim życiu związkowym. Na przykład do *Confédération Générale du Travail* w 1928 r. należało 18 tys. Polaków (w tym samym roku Związek Robotników Polskich liczył 12 tys. członków), w 1936 r. – 80 tys. (Gruszyński 1981: 99). Polacy, podobnie jak inni cudzoziemcy, zakładali też polskie sekcje w ramach związków francuskich (Gogolewski 1990: 34-39).

Jeśli chodzi o centralne polskie organizacje, ich struktura nie była trwała; nie udało się doprowadzić do zjednoczenia Polonii francuskiej. Z kolei bardzo duża liczba stowarzyszeń nie zawsze przekładała się na ich aktywność i finansowanie ze składek członkowskich (problem „drzemających” członków). Między organizacjami lokalnymi występowały też powszechnie animozje (Żaba 1986: 57; zob. Panek 1988).

Wiele organizacji z powodzeniem dbało nie tylko o rozwój społeczności polonijnej, ale również o dobre relacje z mieszkańcami francuskimi. Polonia jako całość odnosiła sukcesy. Na przykład dzięki staraniom Polaków we Francji ogłaszane były pierwsze rozporządzenia ministerstwa edukacji (*ministère de l'Instruction publique*) w 1925 r., 1927 r. i 1939 r. dotyczące warunków nauczania języków obcych w szkołach podstawowych i zatrudniania zagranicznych instruktorów (*moniteurs*) w przypadku odpowiednio dużej liczby dzieci (Ponty 1985: 55).

W pierwszym roku II wojny światowej we Francji działały struktury polskiego rządu na wychodźstwie. Po kapitulacji Paryża funkcjonowanie polskich organizacji było ograniczone i z formalnego punktu widzenia nielegalne. Ważnym momentem było powołanie, z inicjatywy Związku Polaków we Francji, Polskiego Komitetu Obywatelskiego. Zajmował się on m.in. werbunkiem do Wojska Polskiego w biurach w Paryżu, Lille, Metz, Lyonie i Nicei, zbiórką pieniędzy i odzieży dla żołnierzy. Lokalne oddziały Komitetu przyjmowały napływających uchodźców z Polski. W czasie wojny walkę z Niemcami wspierała m.in. założona w 1941 r. w konsulacie polskim w Lille Polska Organizacja Walki o Niepodległość (POWN).

Już w pierwszych pięciu latach po wyzwoleniu Francji działały trzy różniące się pod względem ideologicznym centrale organizacji polonijnych: Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (późniejsza Rada Narodowa Polaków we Francji) związany z władzą ludową oraz dwie uznające polski rząd w Londynie: Centralny Komitet Walki (Centralny Związek Polaków we Francji), reprezentujący obóz sanacji, i Polskie Zjednoczenie Katolickie we Francji, odwołujące się do tradycji endeckich (Turajczyk 1978: 8). Z biegiem czasu podział ideologiczny między instytucjami w głównej mierze wspieranymi finansowo przez rząd w Warszawie a pozostałymi, niezależnymi od władzy ludowej organizacjami podlegającymi Kongresowi Polonii Francuskiej, coraz bardziej się pogłębiał. W 1946 r. zaczyna działalność „Kultura” Jerzego Giedroycia. W tym samym roku powstaje księgarnia Libella, a w 1959 r. Galerie Lambert Zofii i Kazimierza Romanowiczów. Między innymi dzięki tym trzem instytucjom Paryż na powrót stał się ważnym ośrodkiem kultury polskiej na wygnaniu. Na tle innych stowarzyszeń szczególnie wyróżniały się organizacje kombatanckie, zarówno niepodległościowe, jak i związane z obozem władzy w Polsce, zrzeszające byłych żołnierzy II wojny światowej i mogące liczyć na osobną pomoc francuskich instytucji (Kędziora 2013).

Ilustracją napiętych stosunków między niezwiązanymi z polskimi władzami organizacjami polonijnymi a PRL w okresie do 1989 r. jest *casus* Biblioteki Polskiej założonej w Paryżu w 1838 r. (Mond 1985: 91-92). Ta zasłużona dla kultury polskiej instytucja zarządzana była najpierw przez Towarzystwo Historyczno-Literackie w Paryżu (THLP, do 1854 r.: Towarzystwo Literackie), od 1893 r. – za przyzwoleniem władz austriackich i polskich – przez Akademię Umiejętności w Krakowie, która przez władze PRL w 1951 r. została włączona do Polskiej Akademii Nauk. Gdy w 1955 r. sąd w Paryżu odmówił THLP prawa własności Biblioteki, Polacy i liczni Francuzi zaprotestowali, a grupa francuskich deputowanych poddała pod głosowanie Zgromadzenia Narodowego wniosek domagający się niezależności polskiej instytucji. W 1959 r. wniosek został przyjęty 467 głosami, przeciw było tylko 10 parlamentarzystów (komuniści). W 1983 r., w kolejnym postępowaniu sądowym,

w którym stronami byli rząd w Warszawie i THLP, prawo zarządzania Biblioteką do 2030 r. przyznano Towarzystwu.

Organizacje polonijne we Francji rozwijające się jeszcze, pomimo strat wojennych, w latach 40. i 50. XX wieku, od lat 60. zmagają się z wyraźnie malejącą liczbą członków (Gruszyński 1981: 242). W 1971 r. Nicolas Petersen (1971: 154) pisał w „Kulturze” następująco: „Wielu działaczy emigracyjnych, pamiętających dawne ‘dobre czasy’, kiedy to w jednej miejscowości (np. Rouvroy-Nouméa) było czynnych 27 organizacji polskich, załamuje ręce nad dzisiejszymi ‘resztkami’ życia społeczności polskiej. Śmierć starego działacza emigracyjnego jest często równoznaczna ze śmiercią kwitnącego ‘ongiś’ towarzystwa czy zrzeszenia sportowego”. Powodem tego były według niego: zahamowanie napływu nowych imigrantów z Polski, powojenne przemiany społeczno-gospodarcze, zmniejszający się odsetek Polaków pracujących w przemyśle wydobywczym i w rolnictwie (w 1931 r. – 146 tys., w 1962 r. – 26 tys.), awans społeczny drugiego pokolenia oraz ukształtowanie się wśród Polonii kultury polsko-francuskiej (Petersen 1971: 154-155). Ciągłe prężnie działają jednak polskie punkty szkolne (w 1963 r. – 274) i szkoły średnie prowadzone przez polskich księży, a także domy polskie (Dom Kombatanta w Paryżu, Dom Polski w Roubaux, Dom Pielgrzyma Polskiego w Lourdes, Dom Spokojnej Starości w Lailly-en-Val i inne) oraz ośrodki wypoczynkowe (ogólny Stella-Plage zwany Polską Plażą czy przeznaczony dla dzieci Fort-Mahon-Plage w Bretanii), wokół których koncentruje się życie Polaków we Francji. Dodać należy, że prawie w każdej miejscowości zamieszkaney przez większą grupę emigrantów polskich odnaleźć można wybudowaną przez nich salkę z myślą o działalności społecznej, kulturalnej czy religijnej (Gruszyński 1981: 257-261).

Polacy, zwłaszcza pracujący w górnictwie i przemyśle, w okresie od 1945 r. do 1989 r. są jeszcze bardziej niż przed wojną aktywni we francuskich związkach zawodowych, awansując w ich strukturach. Ponadto w porównaniu z okresem międzywojennym, kiedy emigranci polscy działali we własnych organizacjach zawodowych, następuje zwrot w kierunku przynależności do zrzeszeń francuskich, a także tendencja do otwierania się stowarzyszeń polskich na współpracę z ich odpowiednikami francuskimi (Gruszyński 1981: 101-102). W przeciwieństwie do wcześniejszego etapu, polskie organizacje tracą swój ekskluzywizm – ich członkami mogą być również Franko-Polacy, czyli Francuzi pochodzenia polskiego.

W nowej rzeczywistości politycznej, w 2004 r., w Pałacu Luksemburskim w Paryżu na Kongresie Zjednoczeniowym, w którym wzięło udział ponad 200 delegatów z Francji oraz reprezentanci polskich władz, utworzono Federację Polonii Francuskiej pod egidą Polskiej Misji Katolickiej. Najliczniejsze organizacje polskie w departamentach Nord i Pas-de-Calais sprzeciwiły się jednak dołączeniu uważając, że ich własna struktura jest wystarczająco dobra. Do inicjatywy nie chciało się też przyłączyć Towarzystwo Historyczno-Literackie w Paryżu (Ptak 2004; Ponty 2009: 183). Równolegle, w Sallaumines w departamencie Pas-de-Calais swą siedzibę ma Kongres Polonii Francuskiej (Centrum Zasobów Polonii Francuskiej) prowadzący Dom Polonii – *Maison de la Polonia de France*. Instytucja ta, założona z inicjatywy Rady Regionalnej Nord-Pas-de-Calais, przedstawia siebie jako jedyną reprezentującą „sieć stowarzyszeń francusko-polskich” (*Maison de la Polonia...* 2016a). Na jej stronie internetowej odnaleźć można wykaz organizacji polonijnych we Francji – ich nazwę i adres. W spisie tym najliczniejsze są stowarzyszenia działające w regionie północno-wschodnim o tradycyjnie

największym procencie Polaków i Francuzów polskiego pochodzenia, a także w Paryżu, przyciągającym Polonię od czasów Wielkiej Emigracji. Na 349 widniejących w wykazie stowarzyszeń, aż 121 mieści się w dwóch departamentach: Pas-de-Calais i Nord. W departamentach aglomeracji paryskiej odnotowano 68 stowarzyszeń. Ponad 1/10 wszystkich wymienionych podmiotów podkreśla w nazwie nie tylko polski, ale także francuski charakter swej tożsamości: 44 z nich zawierają w nazwie „franco-polonais”. Cele działalności większości stowarzyszeń polonijnych we Francji są przede wszystkim kulturowe (*Maison de la Polonia...* 2016a). Wiele spośród nich funkcjonuje jako towarzystwa rozwoju przyjaźni francusko-polskiej, co z pewnością ułatwia pozyskiwanie funduszy zarówno w Polsce, jak i we Francji. Podobne wykazy organizacji polonijnych zamieszcza także ambasada w Paryżu (165 podmiotów; *Ambasada Rzeczypospolitej...* 2016) oraz Główny Urząd Statystyczny (355 stowarzyszeń i tytułów czasopism, a także instytucji z siedzibą we Francji, ale podlegających administracji w Polsce; GUS 2016).

Członkostwo Polski w Unii Europejskiej (od 2004 r.) i nowa poakcesyjna fala emigracji polskiej do Francji (od 2008 r.) stanowią szansę dla wzmocnienia organizacji polonijnych w tym kraju. Istniejące dotychczas organizacje pomagają odnaleźć się w rzeczywistości francuskiej i starają się pośredniczyć między imigrantami, ich dziećmi a Polską. Angażują się w prowadzenie nadzorowanych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej szkół polskich lub szkolnych punktów konsultacyjnych we Francji (na stronie ambasady polskiej w Paryżu wymienia się 29 tego rodzaju instytucji) oraz kursów języka polskiego dla dzieci i dorosłych (14 miejsc w całej Francji). Wykorzystują nowe technologie, zamieszczając w Internecie niezbędne informacje na temat funkcjonowania administracji we Francji, francuskich zwyczajów, zmian w przepisach prawnych, wydarzeń o charakterze towarzyskim lub kulturalnym organizowanych przez Polaków (andrzejki, sylwestry, koncerty, spotkania patriotyczne, msze w kościołach polskich i francuskich itd.) oraz dotyczące nowych ofert pracy. Rolę dawnych dzienników papierowych spełniają dziś serwisy internetowe, takie jak: <http://www.ifrancia.fr/>, <http://strefapl.com/PL/> czy <http://www.polonika.fr/>.

Tabela 2. Współczesne stowarzyszenia polonijne we Francji według wykazu Domu Polonii – *Maison de la Polonia de France*

Lp.	Region (wg podziału z 2016 r.)	Liczba stowarzyszeń polonijnych w regionie	Departament	Numer departamentu	Liczba stowarzyszeń w departamencie
1.	Hauts-de-France (Nord-Pas-de-Calais- Picardie)	127	Pas-de-Calais	62	76
			Nord	59	45
			Aisne	02	3
			Oise	60	2
			Somme	80	1
2.	Île-de-France	68	Paris	75	35
			Seine-Saint-Denis	93	7

			Essonne	91	6
			Hauts-de-Seine	92	6
			Yvelines	78	5
			Seine-et-Marne	77	4
			Val-d'Oise	95	3
			Val-de-Marne	94	2
3.	Auvergne-Rhône-Alpes	39	Loire	42	13
			Rhône/Métropole de Lyon	69	9
			Isère	38	6
			Allier	03	4
			Puy-de-Dôme	63	4
			Savoie	73	2
			Ain	01	1
4.	Grand-Est (Alsace-Champagne-Ardenne-Lorraine)	31	Haut-Rhin	68	8
			Moselle	57	7
			Meurthe-et-Moselle	54	4
			Bas-Rhin	67	4
			Aube	10	2
			Marne	51	2
			Ardennes	08	1
			Haute-Marne	52	1
			Meuse	55	1
			Vosges	88	1
5.	Occitanie (Languedoc-Roussillon-Midi-Pyrénées)	14	Haute-Garonne	31	7
			Gard	30	2
			Aude	11	1
			Hérault	34	1
			Lot	46	1
			Tarn	81	1
			Tarn-et-Garonne	82	1
6.	Bretagne	13	Ille-et-Vilaine	35	9
			Finistère	29	2
			Côtes-d'Armor	22	1
			Morbihan	56	1
7.	Bourgogne-Franche-Comté	12	Saône-et-Loire	71	6
			Doubs	25	2
			Nièvre	58	2
			Côte-d'Or	21	1
			Jura	39	1
8.	Nouvelle-Aquitaine (Aquitaine-Limousin-Poitou-Charentes)	11	Gironde	33	4
			Charente-Maritime	17	2
			Dordogne	24	2
			Deux-Sèvres	79	2

			Charente	16	1
9.	Normandie	10	Calvados	14	4
			Eure	27	3
			Seine-Maritime	76	2
			Orne	61	1
10.	Provence-Alpes-Côte d'Azur	10	Bouches-du-Rhône	13	4
			Alpes-Martimes	06	3
			Var	83	3
11.	Centre-Val de Loire	7	Cher	18	3
			Loiret	45	3
			Loir-et-Cher	41	1
12.	Pays de la Loire	7	Loire-Atlantique	44	3
			Sarthe	72	2
			Maine-et-Loire	49	1
			Vendée	85	1
Razem:		349	Razem:		349

Źródło: Opracowanie autora na podstawie adresów pocztowych w wykazie zamieszczonym na stronie Domu Polonii – *Maison de la Polonia de France*.

Stowarzyszenia, które niegdyś niechętnie były władzy ludowej, od 1989 r. otwierają się na współpracę z organami polskiego ministerstwa spraw zagranicznych, kultury czy nauki i szkolnictwa wyższego, angażując się w kolejne projekty skierowane nie tylko do Polaków, ale także do odbiorców francuskich, dzięki czemu przyczyniają się do promocji Polski we Francji. Jednocześnie powstają nowe organizacje, np. zrzeszające imigrantów chcących budować sieć zawodowej współpracy w Europie (np. *Polish City Club Paris*) czy nastawionych na pomoc w integracji ze społeczeństwem francuskim imigrantów z Polski, Europy Środkowo-Wschodniej (np. paryskie Stowarzyszenie Parabole).

I.3. Charakterystyka społeczno-demograficzna zbiorowości imigranckiej we Francji

Miejsca zamieszkania Polaków w dwudziestoleciu międzywojennym do dziś stanowią główne skupiska Polonii we Francji (zob. Marszał 1986; Marszał 2001). Są to przede wszystkim: departamenty Nord i Pas-de-Calais, region Paryża, region alzacko-lotaryński i pikardyjsko-szampański (zob. Gruszyński 1981: 64-65).

W 2012 r. Polacy stanowili 2% wszystkich nowo przybyłych do Francji (INSEE 2013), plasując się na ósmym miejscu, na równi ze Szwajcarami i Rosjanami (liczniejsi byli np. Portugalczycy – 8%, Brytyjczycy i Hiszpanie – po 5% czy Włosi i Niemcy – po 4%). 55% Polaków, o których mowa, stanowiły kobiety. 50% imigrantów polskich z 2012 r. było w wieku od 22 do 38 lat, 25% – powyżej 38 lat i taki sam procent tej zbiorowości – poniżej 22 lat (średnia wieku wynosiła 29 lat). Najczęściej były to osoby z wykształceniem wyższym (41%) lub po maturze (29%). Prawie co piąty nowo przybyły imigrant z Polski nie posiadał żadnego dyplomu (18%), a prawie co ósmy dyplom ukończenia gimnazjum lub szkoły zawodowej (12%). Coraz więcej Polaków deklaruje, że w roku, kiedy dokonywali wjazdu do Francji, posiadali zatrudnienie. Jeśli chodzi o mężczyzn, taką deklarację w 2004 r. złożyło 46% osób, w 2009 – 78%,

a w 2012 – 80%, w przypadku kobiet zaś w 2004 r. – 29%, w 2009 r. – 38%, w 2012 r. – 44%.

Według danych z Narodowego Spisu Ludności z 2012 r. (INSEE 2015), obywatele polscy (50 456) stanowili prawie 0,08% populacji Francji (63 375 972) i byli szesnastą najliczniejszą grupą narodową w tym kraju. Polacy byli 10 razy mniej liczni niż Portugalczycy (0,8%, 508 942). Diaspora polska plasowała się za włoską, brytyjską, hiszpańską, belgijską, niemiecką i rumuńską (państwa Unii Europejskiej) oraz za algierską, marokańską, turecką, tunezyjską, chińską, malijską, senegalską i kongijską (państwa spoza UE). Około 45% populacji obywateli polskich stanowili mężczyźni, a 55% kobiety. Trochę mniej niż 16% stanowili Polacy poniżej 15. roku życia. Jeśli natomiast chodzi o liczebność zarówno obywateli polskich we Francji, jak i osób polskiego pochodzenia posiadających obywatelstwo polskie i francuskie lub tylko francuskie, to jest ona trudna do ustalenia (rejestry francuskie nie odnotowują pochodzenia narodowego obywateli Republiki). Wedle Ambasady RP w Paryżu, Polonia we Francji, obejmująca osoby przybyłe do tego państwa w różnych okresach oraz potomków imigrantów kolejnych pokoleń, liczy około miliona osób (MSZ 2013).

Tabela 3. Polacy w spisie ludności Francji według wieku na tle obywateli innych państw (2012)

	0-14 lat	15-24 lat	25-54 lat	55+	Razem
Populacja Francji	11 635 706	7 648 326	24 912 620	19 179 318	63 375 972
Francuzi od urodzenia	10 897 217	7 019 313	21 557 844	17 207 208	56 681 580
Obcokrajowcy, którzy przyjęli obywatelstwo Francji	111 498	262 314	1 471 433	985 897	2 831 143
Portugalczycy	56 645	32 915	248 451	170 931	508 942
Algierczycy	61 872	26 484	213 466	167 558	469 380
Marokańczycy	69 395	45 112	204 474	117 212	436 193
Turcy	50 421	17 711	114 815	34 850	217 796
Włosi	13 562	8 248	58 788	93 755	174 353
...	...	...	...	...	...
Polacy	8 019	4 334	30 304	7 799	50 456

Źródło: INSEE (2015).

Tabela 4. Polacy w spisie ludności Francji według płci i wieku (2012)

	0-14 lat	15-24 lat	25-54 lat	55+	Razem
Mężczyźni	4195	1949	13 575	3127	22 846
Kobiety	3823	2386	16 729	4673	27 611
Razem	8018	4335	30 304	7800	50 457

Źródło: INSEE (2015).

Wyniki spisu ludności w 2012 r. pokazały wzrost liczby obywateli polskich we Francji w stosunku do 2007 r. (INSEE 2015). W 2007 r. Polacy (39 561) stanowili osiemną najliczniejszą grupę narodową, konstytuując 0,06% populacji Francji

(61 793 616). Wzrost liczebności obywateli Polski spowodował, że w 2012 r. wyprzedzili oni obywateli Serbii, Wybrzeża Kości Słoniowej i Szwajcarów. Między 2007 r. a 2012 r. o 3% wzrósł odsetek polskich kobiet (58%) w stosunku do mężczyzn (42%). W 2012 r. nieznacznie zwiększył się odsetek zarówno osób poniżej 15. roku życia, jak i powyżej 55. roku życia.

Tabela 5. Polacy w spisie ludności Francji według wieku na tle obywateli innych państw (2007)

	0-14 lat	15-24 lat	25-54 lat	55+	Razem
Populacja Francji	11 310 906	7 863 094	25 096 894	17 522 722	61 793 616
Francuzi od urodzenia	10 604 375	7 228 888	21 957 976	15 753 709	55 544 948
Obcokrajowcy, którzy przyjęli obywatelstwo Francji	120 467	288 140	1 395 980	874 214	2 678 800
Portugalczyki	57 305	27 445	255 210	150 272	490 232
Algierczycy	63 521	27 778	214 034	169 761	475 094
Marokańczycy	82 568	56 115	211 717	101 273	451 672
Turcy	60 184	23 958	111 994	27 270	223 406
Włosi	8 908	6 352	58 061	101 259	174 581
...	...	...	...	...	...
Polacy	5 214	4 202	21 638	8 508	39 561

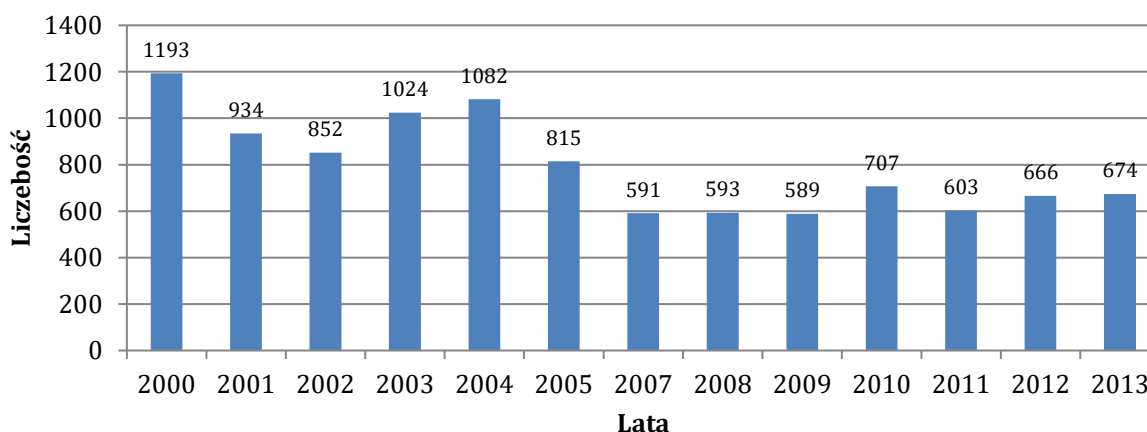
Źródło: INSEE (2015).

Tabela 6. Polacy w spisie ludności Francji według płci i wieku (2007)

	0-14 lat	15-24 lat	25-54 lat	55+	Razem
Mężczyźni	2765	1548	9 595	2934	16 842
Kobiety	2448	2654	12 043	5574	22 719
Razem	5213	4202	21 638	8508	39 561

Źródło: INSEE (2015).

Wykres 2. Polacy, którzy przyjęli obywatelstwo Francji w latach 2005-2013

Źródło: Eurostat (migr_acq) i OECD.

Istotne dla badań nad diasporą są dane dotyczące naturalizacji. Przyznanie Polakom prawa do osiedlenia się i pracy na terytorium Francji spowodowało spadek naturalizacji wśród Polaków. Od momentu przyłączenia się Polski do Unii Europejskiej zmniejszyła się liczba Polaków przyjmujących francuskie obywatelstwo.

II. Charakterystyka Francji jako kraju przyjmującego

II.1. Założenia i realizacja polityk imigracyjnych i integracyjnych

Francuzi często nazywają swoje państwo „Ameryką Europy”, gdyż była i jest nadal jednym z najchętniej wybieranych przez migrantów krajów pracy i zamieszkania. Model integracji imigrantów z pozostałymi segmentami społeczeństwa nazywany jest modelem republikańskim lub asymilacyjnym (zob. Bertossi 2007; Florkowska-Frančić 2006; Noiriel 1988; Weil 2002). Jest on ściśle powiązany z francuską definicją narodu, która od czasu Rewolucji Francuskiej opiera się na obywatelstwie, w przeciwieństwie do państw takich, jak Polska, gdzie definicja narodu odwołuje się do wspólnoty kultury i pochodzenia. Naród francuski nazywany jest politycznym lub obywatelskim, gdyż francuskość wyznacza przynależność do wspólnoty politycznej, nie zaś kulturowo-etnicznej. Wspólnota ta stanowi więc dla Francuzów więź, która powinna być dominująca we wzajemnych kontaktach w sferze publicznej. Do podstawowych wartości republikańskich należą: język, laicka szkoła i instytucje, obywatelstwo, hasło: „Wolność, Równość, Braterstwo”. Symbolem jednoczącym Francuzów jest Marianna i hymn narodowy *Marsylianka*.

Zasada laickości wymaga, aby Francuzi w instytucjach państwowych, urzędach i szkołach nie okazywali sobie nawzajem, że przynależą do innych wspólnot niż wspólnota obywateli. Wykonując funkcje publiczne, nie należy eksponować własnego pochodzenia regionalnego, etnicznego i narodowego oraz konfesji religijnej. W szkołach francuskich zabrania się noszenia w sposób ostentacyjny oznak świadczących o wyznawanej religii. Odnaleźć w tym można dziedzictwo zmian zapoczątkowanych w 1789 r., od kiedy państwo zwalczało z jednej strony kulturowe i językowe zróżnicowanie swych regionów, z drugiej starało się ograniczać wpływ Kościoła katolickiego na swą politykę. We Francji nie wyróżnia się mniejszości etnicznych czy narodowych w statystykach, a podstawowy podział przebiega między obywatelami a cudzoziemcami przebywającymi we Francji, którzy – jeśli mają zamieszkać nad Sekwaną na stałe – powinni stopniowo przejmować wartości Republiki, czyli poddać się asymilacji. Jednakże należy też zauważyć, że od połowy lat 2000. władze tego państwa podejmują działania uwzględniające istnienie całości społeczno-kulturowych w ramach francuskiej wspólnoty obywateli (istnieje np. Francuska Rada Kultu Muzułmańskiego), co oznacza przejmowanie niektórych elementów brytyjskiego modelu integracji (Modood 2014; Włoch 2011).

W modelu republikańskim zakłada się, że jednostki są uwolnione od etnicznych i religijnych wspólnot roszcujących sobie prawo do ich reprezentowania i często także do decydowania o ich losie (we Francji mówi się o integracji jednostek, nie zaś całych zbiorowości migracyjnych). Z tego względu kultywowanie grupowych wartości związanych z pochodzeniem i religią powinno mieć miejsce tylko w sferze prywatnej, gdyż jako takie utrudnia asymilację jednostki. W sferę prywatną państwo nie ingeruje dopóty, dopóki przestrzegane są obowiązujące obywateli przepisy prawa. Jeśli zaś

chodzi o sferę publiczną, państwo domaga się, aby była ona wolna od przedkładania przynależności do wspólnoty etnicznej nad przynależność do wspólnoty obywateli. Dlatego jeśli przeznacza środki finansowe na organizacje imigranckie, to czyni to wówczas, gdy definiują się one jako organizacje obywatelskie – funkcjonujące w ramach prawa o stowarzyszeniach z 1901 r.

Powyższe zasady odnoszą się do integracji wszystkich cudzoziemców we Francji, niezależnie czy pochodzą z byłych kolonii francuskich, czy też z krajów europejskich, jak Polska. Jedyne specyficzne działania rządu francuskiego wobec Polaków we Francji podejmowane były w ramach umów bilateralnych między Warszawą a Paryżem, opisanych w tym raporcie w pkt. III.1 i III.2, a wynikających ze specyficznej sytuacji dziejowej.

Kwestie związane z migracjami, udzielaniem azylu i obywatelstwem leżą w gestii podlegającej MSW Generalnej Dyrekcji ds. Cudzoziemców we Francji (*DGEF, Direction générale des étrangers en France*). Jedną z jej agend jest Dyrekcja ds. Przyjmowania, Towarzystwa Cudzoziemcom i Narodowości (*DAAEN, Direction de l'accueil, de l'accompagnement des étrangers et de la nationalité*), odpowiedzialna za kształtowanie polityki integracji. Od 2009 r., po przekształceniach administracyjnych, działa Francuski Urząd ds. Imigracji i Integracji (*Office Français de l'Immigration et de l'Intégration*) – urząd posiadający także biura w wybranych krajach Afryki, Europy i w Kanadzie, który w porozumieniu z prefekturami zajmuje się obsadzaniem wolnych miejsc pracy pracownikami cudzoziemskimi, przyjmowaniem osób ubiegających się o azyl oraz realizacją przez imigrantów podpisywanych przez nich (od 2016 r.) tzw. Kontraktów Integracji Republikańskiej (*CIR, Le Contrat d'Intégration Républicaine* – z ich podpisywania zwolnieni są obywatele Unii Europejskiej; między 2007 a 2016 r. funkcjonowały Kontrakty Przyjęcia i Integracji: *CAI, Contrat d'accueil et d'intégration*). Od 1952 r. kwestie dotyczące zarządzania wnioskami o azyl znajdują się w gestii Francuskiego Urzędu ds. Ochrony Uchodźców i Bezpaństwowców (*OFPRA, Office français de protection des réfugiés et apatrides*).

Wszystkie wymienione wyżej instytucje zajmują się polityką w stosunku do cudzoziemców spoza Unii Europejskiej, a także – w przeszłości – obywateli UE z krajów, wobec których zastosowany był okres przejściowy w dostępie do francuskiego rynku pracy. Obecnie obywatele polscy nie znajdują się w kręgu zainteresowań organów państwowych odpowiedzialnych za integrację cudzoziemców we Francji i traktowani są podobnie jak obywatele francuscy. Wyjątek stanowią dwie instytucje: *OFPRA*, w poprzednich dziesięcioleciach działająca w przypadkach, kiedy Polacy ubiegali się o status uchodźcy, oraz subdyrekcja *DAAEN* zajmująca się sprawami związanymi z nadawaniem obywatelstwa (*Sous-direction de l'accès à la nationalité française*). Obywatelstwo francuskie nadawane jest m.in.: osobom, których przodkowie są/byli obywatelami Francji (prawo krwi); osobom urodzonym we Francji, których przynajmniej jeden rodzic urodził się we Francji, nawet jeśli nie posiadał obywatelstwa francuskiego (zasada podwójnego prawa ziemi; dotyczy np. urodzonych we Francji dzieci Algierczyków, którzy urodzili się w Algierii francuskiej); osobom urodzonym i żyjącym we Francji w momencie osiągnięcia pełnoletniości – po złożeniu deklaracji; osobom wstępującym w związek małżeński z obywatelem francuskim – po spełnieniu określonych warunków; osobom mieszkającym przez 5 lat we Francji zasymilowanym ze społeczeństwem francuskim (naturalizacja uznaniowa).

Raporty sporządzane przez instytucje zagraniczne, ale także i francuskie, pokazują, że ideały wpisane we francuski model integracji nie zawsze są w pełni realizowane. Problemem pozostaje wykluczenie społeczne Francuzów, których rodzice lub dziadkowie byli imigrantami, zwłaszcza jeśli pochodzili z krajów pozaeuropejskich. Wskazuje się, że słabym punktem założeń modelu republikańskiego jest niechęć wobec różnicy, a w praktyce – obawa przed jej integracją (Tuot 2013: 9). Skutkuje to marginalizacją zbiorowości imigranckich wyróżniających się cechami kojarzonymi z obcym pochodzeniem i kwalifikowanymi przez część społeczeństwa jako niefrancuskie. W 2008 r. 36% Francuzów w wieku 18-50 lat, urodzonych we Francji, ale będących potomkami imigrantów deklarowało, że doświadczyło sytuacji, w których kwestionowano ich francuskość. Potomkowie imigrantów częściej niż przedstawiciele populacji większościowej przyznają, że doświadczyli rasizmu (43% wobec 8%) i dyskryminacji motywowanych wyglądem lub pochodzeniem (31% wobec 11%) (Simon 2012: 13).

Wyniki tych badań potwierdzają raporty Europejskiej Komisji przeciw Rasizmowi i Nietolerancji (ECRI 2016), która doceniając wysiłki Francji na rzecz poprawy walki z dyskryminacją, podkreśla, że kraj ten ciągle boryka się z zapewnieniem dogodnych warunków do integracji imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym. Ponadto Francja ma stosunkowo niską efektywność polityki migracyjnej mierzonej wskaźnikiem MIPEX (*Migrant Integration Policy Index*). Przykładowo dla Szwecji wskaźnik ten w 2014 r. wynosił 80 (na 100 punktów, których osiągnięcie oznaczałoby modelową politykę integracji), dla Finlandii – 70, Niemiec – 63, dla Francji zaś 54. Mniejszy wskaźnik MIPEX posiadały np. Austria – 48 i Polska – 43 (Andrejuk 2015: 12-14). Dodajmy, że sytuacje kwestionowania faktu bycia Francuzem częściej dotyczą osób pochodzenia afrykańskiego o czarnym kolorze skóry (41%), maghrebskiego lub arabskiego (43%), azjatyckiego (44%) i tureckiego (43%) niż europejskiego i o białym kolorze skóry (tylko 10%) (Simon 2012: 14).

II.2. Uwarunkowania formalno-prawne i finansowe funkcjonowania organizacji imigranckich

Istnienie organizacji polonijnych możliwe jest dzięki prawu o stowarzyszeniach z 1 lipca 1901 r. (zob. *Loi du 1er juillet 1901...*) inspirowanego jedną z podstawowych zdobyczy Rewolucji Francuskiej – autonomią jednostek i ich prawem do zrzeszania się. Jak pisze Janine Ponty (1985: 55), odnośnie do okresu międzywojennego, z powodu prawa o stowarzyszeniach wystarczyło złożenie w prefekturze prostej deklaracji, aby powstało stowarzyszenie w całości zarządzane przez obcokrajowców, którego spotkania mogły odbywać się w dowolnie wybranym przez nich języku. O znaczeniu tego prawa, które w ramy stowarzyszeń ujmuje także zgromadzenia zakonne, świadczy fakt, że jego rozwinięciem była uchwalona w 1905 r. ustawa o rozdziale Kościoła od państwa we Francji. Prawo to obowiązuje do dziś i jest podstawowym przepisem regulującym funkcjonowanie stowarzyszeń we Francji – polskie organizacje imigranckie podlegają zatem takim samym zasadom jak inne organizacje zakładane przez Francuzów.

Nie istnieją natomiast osobne przepisy poświęcone działalności organizacji zakładanych przez Francuzów obcego pochodzenia lub przez mniejszości narodowe

(obywateli państw trzecich). Samo pojęcie mniejszości etnicznej nie ma w Heksagonie charakteru prawnego, podobnie jak oficjalne statystyki nie dostarczają informacji o liczbie Francuzów polskiego czy innego pochodzenia. Państwo francuskie nie wyróżnia zatem w specjalny sposób organizacji o charakterze imigranckim i finansuje je, jeśli przedstawią ku temu właściwe uzasadnienie, w ramach tych samych środków (ministerialnych, regionalnych i lokalnych), jakie otrzymują innego rodzaju stowarzyszenia działające we Francji.

II.3. Dyskurs publiczny o imigrantach i ich organizacjach

W XIX wieku odnotować można liczne gesty solidarności wobec Polaków, ale także i Greków, walczących z okupacją zewnętrznych imperiów. Polskiej sprawie sprzyjała obecność polskich artystów, naukowców, wojskowych i polityków różnych opcji politycznych w Paryżu. Szczególną sympatią darzyli Polskę romantycy, dla których prawo ludu (narodu) do samostanowienia łączyło się z hasłami rewolucyjnymi i walką z tyranią autorytarnych rządów (Tabaki-Iona 2002). Udział Polaków w Komunie Paryskiej wywołał jednak ostrożność wobec nich pewnej części elit politycznych we Francji (Śladkowski 2015: 325). Ponadto, z powodu polityki zbliżenia z Rosją, sprawa polska od lat 70. XIX wieku przestała być oficjalnie podejmowana przez znaczących polityków francuskich.

Pod koniec dwudziestolecia międzywojennego Polacy uważani byli za jedną z najbardziej opornych wobec asymilacji grup narodowościowych. Opinia ta była powszechna zarówno wśród przedstawicieli państwa francuskiego, jak i pozostałych obywateli. Pogorszenie sytuacji gospodarczej na początku lat 30. XX wieku sprawiło, że we Francji z coraz większą niechęcią spotykali się pracownicy cudzoziemcy, wśród nich najliczniejsi Włosi i Polacy. Polakom zarzucano podejmowanie pracy za niższe wynagrodzenie oraz – zwłaszcza po zawarciu z Niemcami umowy o nieagresji – zbytne sprzyjanie Niemcom, a nawet i działanie przeciw Francji (Krzywicki 1939: VII-XIX). W tym okresie silnie rozwinęły się stereotypy zabierających pracę, nieznających języka i żyjących niemal wyłącznie we własnej diasporze Polaków, określanych negatywnie jako „Polaks” lub, gdy identyfikowano ich jako Niemców z Westfalii, jako „Boches”.

Postawy ksenofobiczne wobec Polaków zaczęły zanikać po II wojnie światowej (Zieliński 1975: 92). W obliczu postępujących procesów integracyjnych społeczności polskiej z jednej strony oraz – z drugiej – masowych imigracji z byłych kolonii francuskich, Polacy w coraz mniejszym stopniu skupiali na sobie uwagę francuskiej opinii publicznej. O Polakach w Polsce i we Francji (duża liczba uchodźców politycznych) mówiono z sympatią w kontekście ich zmagania z systemem komunistycznym. W latach 80. XX wieku liczne były wyrazy wsparcia Francuzów dla ruchu „Solidarność”.

Współcześnie, im bardziej oddala się perspektywa okresu międzywojennego, tym częściej Polaków – wraz z innymi emigracjami dominującymi przed 1939 r. – zaczyna się wskazywać jako przykład wzorcowej integracji bądź asymilacji. Obecnie tocząca się debata publiczna, inaczej niż w pierwszej połowie XX wieku, nie koncentruje się już na Polakach czy Włochach, ale na imigrantach, których przodkowie niegdyś nazywani byli przez kolonizatorów Francuzami, a dziś są obywatelami niepodległych państw afrykańskich – przede wszystkim państw Maghrebu. Od lat 80. XX wieku

Francuzi prowadzą publiczne dyskusje na temat imigrantów, istoty francuskości oraz zasad nadawania obywatelstwa. Jak pisałem w innym miejscu (Kubera 2011), we współczesnej Francji utrwalił się obraz imigranta biednego, mieszkającego na przedmieściach, zagrażającego swą obecnością społeczeństwu francuskiemu, jego kulturze, porządkowi, obyczajom (zob. Attias-Donfut, Wolff 2009: 34). O imigrantach mówi się w kontekście „problemu przedmieść”, choć 80% potomków imigrantów z Maghrebu i z Czarnej Afryki mieszka poza dzielnicami dotkniętymi wysokim bezrobociem i innymi problemami społecznymi (fr. *zone urbaine sensible*), w których, co prawda, są oni jednak nadreprezentowani. Zamieszki na przedmieściach francuskich w 2005 r. interpretowano prawie wyłącznie w kategoriach etnicznych, zapominając, że tzw. problem „trudnych dzielnic” jest w głównej mierze problemem społecznym i ekonomicznym (Hładkiewicz 2009). Nicolas Sarkozy, ówczesny minister spraw wewnętrznych, który przyjął politykę zdecydowanych działań wobec uczestników zamieszek, dwa lata później wygrał wybory prezydenckie. Zarówno w 2007 r., jak i w 2012 r. głosił hasła konieczności zmniejszenia napływu imigrantów do Francji, chcąc pozyskać wyborców antyimigranckiego Frontu Narodowego. W 2012 r. wielu z nich w pierwszej turze wyborów zagłosowało jednak nie na niego, ale na córkę założyciela Frontu, Marine Le Pen, która uzyskała trzecie miejsce i prawie 18% poparcia.

Wobec skupienia uwagi Francuzów na wyżej zarysowanych kwestiach, ostatni rozdział w historii francuskiego dyskursu na temat migracji z Polski wydaje się mniej absorbujący, choć również związany jest z obawami przed „obcymi”. Chodzi o sformułowanie „polski hydraulik”, po raz pierwszy użyte przez satyryczne czasopismo „Charlie Hebdo”. Zarówno we Francji, jak i w Polsce zyskało ono na prawdziwym rozgłosie po tym, gdy zostało użyte w dyskursie politycznym przez przewodniczącego prawicowej partii politycznej *Mouvement pour la France* – Philippe’a de Villiers. W trakcie francuskiej kampanii referendalnej w sprawie Konstytucji Europejskiej de Villiers wzniecił we Francuzach strach przed dumpingiem socjalnym, czyli sytuacją, kiedy w efekcie wprowadzenia dyrektywy unijnej pozwalającej na zatrudnianie pracowników oddelegowanych, pracownicy z nowych państw Unii Europejskiej mogliby wypchnąć z rynku pracowników francuskich (Marchand 2006). Kolejne lata, już po wstąpieniu Polski do UE w 2004 r. i otwarciu francuskiego rynku pracy dla polskich pracowników w 2008 r., pokazywały jednak, że obawy te były przedwczesne. Jak czytamy w raporcie Ambasady RP w Paryżu (MSZ 2013: 78-79), w 2012 r. do francuskiej opinii publicznej docierały entuzjastyczne informacje o kondycji polskiej gospodarki w czasie kryzysu finansowego (m.in. reportaż telewizji *France 2* „Rewanż hydraulika”), dalekie od wizerunku Polaka zagrażającego tamtejszemu rynkowi pracy. Przeciwnie, o Polakach najczęściej mówiło się wówczas jako o pracowitych i kompetentnych fachowcach.

II.4. Dominujące postawy społeczeństwa Francji wobec imigrantów i ich organizacji

Francuzi uważają imigrację za jedną z głównych spraw wymagających uwagi swego państwa i – co ciekawe – współpracy na poziomie europejskim. Prawie co ósmy Francuz (12%) zapytany o problem, jakiemu powinna w 2015 r. stawić czoła Francja, wskazał na imigrację (więcej wskazań otrzymały hasła: bezrobocie – 65%, sytuacja

ekonomiczna – 19%, wzrost kosztów życia – 15%, terroryzm – 13% i zadłużenie publiczne – 13%). W podobnie sformułowanym pytaniu, ale dotyczącym problemów, z jakimi musi zmierzyć się Unia Europejska, najwięcej francuskich respondentów wybrało imigrację (34%), natomiast pozostałe kwestie otrzymały mniej niż 13% głosów (European Commission 2015: 20-21).

Obecnie dominujące postawy wobec imigrantów we Francji są ambiwalentne lub nawet nieprzychylnie. Zwrot „imigracja osób pochodzących z krajów członkowskich UE” wywołuje wśród Francuzów prawie tyle samo pozytywnych, co negatywnych odczuć (odpowiednio 45% i 44%), a wyrażenie odnoszące się do imigracji osób pochodzących spoza UE – prawie dwa razy więcej odczuć negatywnych (58%) niż pozytywnych (29%). (European Commission 2015: 40-41). Ponadto Francuzi są podzieleni co do opinii na temat korzyści płynących z imigracji. Ze zdaniem: „Imigranci wnoszą wiele dla Francji” nie zgadza się 47% respondentów francuskich, zgadza się natomiast 44% z nich (European Commission 2015: 133).

Interesujące są również wyniki Europejskiego Sondażu Społecznego z przełomu 2014 i 2015 r. W porównaniu z 2002 r., kiedy zadano także pytanie o imigrację, we Francji nastąpił wzrost negatywnych ocen wpływu imigracji na gospodarkę oraz wzrost ocen pozytywnych, jeśli chodzi o wpływ tego zjawiska na kulturę francuską (Andrejuk 2015: 7-8). W 2014 r. Francuzi wykazywali większą przychylność wobec imigrantów z Europy niż spoza niej. Na pytania: „Czy państwo powinno przyjmować imigrantów z biedniejszych krajów europejskich?” oraz „Czy państwo powinno przyjmować imigrantów z biedniejszych krajów pozaeuropejskich?” odpowiedź „Przyjmować wielu” wybrało odpowiednio 13% i 10,5% respondentów, „Przyjmować pewną liczbę osób” – 47,7% i 41,2%, „Przyjmować nielicznych” – 26,6% i 30,3%, a „Nie przyjmować nikogo” – 12,7% i 18% (Andrejuk 2015: 10-12).

Rezultaty cytowanych badań pokazują, że Polacy znajdują się w grupie zbiorowości migracyjnych cieszących się lepszą niż migranci spoza Europy opinią wśród Francuzów. Uzupełniają je wyniki reprezentatywnej ankiety z 2000 r. (Warchała 2001), za pomocą której próbowano ustalić stopień akceptacji Francuzów dla obecności Polaków w ich najbliższym otoczeniu. 73% respondentów zgodziłoby się wówczas na zamieszkanie Polaka na stałe, 65% – na otrzymanie przez niego francuskiego obywatelstwa, 71% – na to, aby stał się on członkiem rodziny przez małżeństwo z dziećmi respondentów, 82% – na zaprzyjaźnienie się z Polakiem, 84% – na pracę razem z nim, 86% – na mieszkanie z nim w najbliższym sąsiedztwie. Duży procent Francuzów nie miałby nic przeciwko temu, aby Polak należał do rady miejskiej w ich mieście (61%) i kierował firmą, w której sami są zatrudnieni (64%). Oznacza to, że dominujące postawy wobec Polaków we Francji są pozytywne.

III. Bilateralne relacje między Polską a Francją

III.1. Charakterystyka stosunków politycznych w XX i XXI wieku

Relacje między Polakami i Francuzami to dziesięć wieków kontaktów politycznych, gospodarczych, społecznych, wojskowych i religijnych (Tomczak 1983). Często podkreśla się, że stosunki polsko-francuskie były przez ten czas bardziej lub mniej przyjazne, nigdy zaś wrogie (Blaise 2008). Warto też powiedzieć, że kolejne fale migracyjne przyczyniły się do wrośnięcia we francuskie elity polityczne setek osób

o polskim pochodzeniu, wśród których znalazły się takie rodziny, jak: Poniatowscy, Lipkowscy, Palewscy, Ornano, Ostrorog, Chevrillon, Kuchejda czy Kosciuszko-Morizet (Mond 1985: 91).

Wiek XX to czas przełomowych wydarzeń w dziejach obydwu narodów: odbudowy po I i II wojnie światowej, zmiany granic, masowych migracji, wyzwań związanych z zimną wojną i tworzeniem Unii Europejskiej. Na początku tego okresu, w latach 1870-1917 r., kiedy ziemie polskie znajdowały się pod panowaniem obcych mocarstw, we Francji z jednej strony silne były postawy antyniemieckie (przegrana wojny francusko-pruskiej, utrata Alzacji i Lotaryngii), z drugiej – dominowało przekonanie o potrzebie pozyskania Rosji jako sojusznika stanowiącego przeciwwagę dla Niemiec. Z powodu tego wyraźnego zwrotu we francuskiej polityce zagranicznej, we wskazanym okresie czołowi francuscy politycy i dyplomaci nie wypowiadali się na temat sprawy polskiej, zresztą wcześniej traktując ją instrumentalnie jako element polityki wobec Rosji (Danielewicz 1983: 291-196).

W czasie I wojny światowej licząca 70 tys. ochotników „Błękitna Armia” gen. Józefa Hallera, utworzona dekretem prezydenta Raymonda Poincarégo z inicjatywy Komitetu Narodowego Polskiego, walczyła po stronie francuskiej, z kolei w czasie wojny polsko-bolszewickiej Wojsko Polskie wspierała stacjonująca w Polsce francuska misja wojskowa. Po 1918 r. Polska jako wschodni sąsiad Niemiec wydawała się we Francji naturalnym sojusznikiem. W okresie międzywojennym Polska i Francja były oficjalnie państwami sprzymierzonymi: w 1921 r. podpisały umowę o sojuszu politycznym i militarnym, którego zapisy o udzieleniu niezwłocznej pomocy w razie napaści zostały potwierdzone w 1925 r. traktatem gwarancyjnym. Dokumenty te nie przerodziły się jednak w trwałą współpracę. Kontakty między rządami Polski i Francji w omawianym okresie określić można jako nacechowane „niezręcznościami, niezrozumieniem, brakiem zaufania i złą wolą” (Yves Beauvois, cyt. za Tomaszewski 1989: 575). O słabości porozumień świadczy zarówno bierna przez długi czas postawa Francji i Wielkiej Brytanii wobec agresji Niemiec na Polskę w 1939 r. (Drweski 2004), ale także wcześniejsze *désintéressement* Paryża wobec zagadnienia trwałości granicy polsko-niemieckiej i jej udział w konferencji w Locarno (Tomaszewski 1989: 575). Koniec lat 30. XX wieku oznaczał ochłodzenie relacji bilateralnych. Po *Anschlussu* Austrii z 1938 r. Francuzi zaczęli widzieć w Polakach milczących sojuszników Niemiec, natomiast po kilku miesiącach, po konferencji w Monachium, Polacy – obawiać się o pewność międzynarodowych gwarancji własnego bezpieczeństwa. W nadziei, że kolejne ustępstwa zapewnią pokój w Europie, Francja 6 grudnia 1938 r. podpisała z Niemcami deklarację o dobrosąsiedzkich stosunkach bilateralnych i braku spornych kwestii terytorialnych. W tym czasie Polska wyraziła poparcie dla programu kolonialnego Włoch, zachęcając Francję do rezygnacji z protektoratu Tunezji (Tomaszewski 1989: 576)

Zaraz po wybuchu II wojny światowej, do 1940 r., we Francji mieściła się siedziba rządu polskiego na obczyźnie. Na podstawie umowy z 9 września 1939 r. i podpisanego później protokołu wykonawczego, a także umowy z 4 stycznia 1940 r. utworzono – wchodzącą w skład wojska Francji – polską armię dowodzoną przez gen. Władysława Sikorskiego. Armia licząca ponad 80 tys. osób została rozwiązana po zawieszeniu broni przez Francję w czerwcu 1940 r.; żołnierzom, którzy nie otrzymali wówczas wystarczającego wsparcia ze strony władz francuskich, schronienia udzielali

mieszkańcy prowincji, mimo że na mocy dekretu wydanego przez Niemców za pomoc uciekającym wojskowym groziła kara śmierci (Tomaszewski 1989: 577-578). Polacy działali również aktywnie we francuskim ruchu oporu. Od 1943 r. de Gaulle, choć rozumiał postulaty dotyczące niezależności państwa polskiego, nie wspierał ich wobec słabej w latach wojny pozycji Paryża i potrzeby dobrych stosunków ze Związkiem Radzieckim. Francja była pierwszym mocarstwem, które uznało Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego (Mond 1985: 87-88). Pamiętać należy jednak, że utrzymując, począwszy od 1945 r., dobre relacje z rządem wspieranym przez Sowieców, Francja przyznała prawo azylu 100 tys. wojskowym i innym emigrantom, którzy nie chcieli powrócić do Polski w nowych warunkach politycznych (Mond 1985: 89).

Do 1947 r. obie strony podkreślały trwałość sojuszu polsko-francuskiego z 1921 r., potwierdzonego przez wspólną walkę w czasie II wojny światowej. Sytuacja zmieniła się m.in. na skutek niedemokratycznych wyborów przeprowadzonych w Polsce w styczniu 1947 r. i odrzucenia przez nią udziału w Planie Marshalla oraz z powodu poparcia Francji dla idei stworzenia Paktu Północnoatlantyckiego. Stosunki bilateralne znalazły się w fazie krytycznej: nastąpiły aresztowania pracowników ambasad w obu krajach (1949), zamknięcie Instytutu Francuskiego w Warszawie (1950) czy wydalenia z Francji polskich działaczy komunistycznych (Mond 1985: 90; zob. Girzyński 2003). O poprawie wzajemnych relacji można mówić w kontekście lat 1955-1965, kiedy do władzy dochodzi gen. de Gaulle, a w Polsce Władysław Gomułka. W 1956 r. Polskę odwiedza minister spraw zagranicznych Christian Pineau, a w 1958 r. do Paryża na czele delegacji parlamentarnej przyjeżdża Edward Gierek. W 1959 r. gen. de Gaulle mówi o nienaruszalności polskich granic, co powtórzy także w 1967 r. w czasie wizyty nad Wisłą. Polska polityka zagraniczna pod kierunkiem ministra Adama Rapackiego prowadzona jest do 1968 r. w duchu współpracy z Francją (Mond 1985: 91; zob. Pasztor 2003).

Lata 1965-1979 charakteryzuje znacząca poprawa w stosunkach międzyrządowych Polski i Francji, dla której ważnym tłem było odprężenie w relacjach francusko-radzieckich. W 1965 r., po raz pierwszy w okresie powojennym, Przewodniczący Rady Państwa Józef Cyrankiewicz złożył wizytę w Paryżu, w czasie której de Gaulle zapewniał o możliwości porozumienia – wkrótce zrealizowanego w sposób prawie modelowy – pomimo różnych systemów politycznych. Podpisane zostały umowy o współpracy gospodarczej. W 1967 r. de Gaulle był entuzjastycznie przyjęty przez społeczeństwo w Polsce i przyjaźnie, choć z rezerwą, przez Gomułkę. Lata 70., kiedy I sekretarzem KC PZPR został Edward Gierek, mówiący płynnie po francusku i pracujący przed wojną we Francji, to okres prawdziwego zbliżenia między Polską i Francją: w dziedzinie gospodarki, kultury, ale także w niektórych aspektach polityki. Liczne były w tym czasie wizyty na różnych szczeblach polityków francuskich w Polsce (m.in. Chaban Delmas w 1970 r., Giscard d'Estaing w 1975 r., 1976 r., 1978 r. i 1979 r.) i polskich we Francji (Edward Ochab w 1967 r., Edward Gierek w 1972 r. i 1979 r.). Zwłaszcza druga połowa lat 70. to czas zarówno nasilenia się kontestacji władz komunistycznych w Polsce, jak i wyrazów solidarności społeczeństwa francuskiego (w tym Kościoła katolickiego) ze związkowcami, intelektualistami czy studentami szukającymi wsparcia we Francji. W sytuacji tej upatrywać można

rozdźwięku między postawą rządu Francji, chwającego ekipę Gierka, a społeczeństwem wobec sytuacji w Polsce (Mond 1985: 92-94).

W 1980 r. w Polsce podpisano porozumienia sierpniowe, na mocy których możliwa była rejestracja NSZZ „Solidarność” cieszącego się sympatią Francuzów. W 1981 r. we Francji prezydentem zostaje François Mitterrand. W tym samym roku z wizytą do Polski przybywa minister spraw zagranicznych Claude Cheysson mówiący o paraleli między przejściem przez lewicę władzy nad Sekwaną a „odnową socjalizmu polskiego”. Spotyka się m.in. z sekretarzem episkopatu abp. Bronisławem Dąbrowskim i Lechem Wałęsą, których – już w Paryżu – nazywa nieoficjalnymi, ale reprezentującymi Polaków władzami. Stan wojenny w Polsce powoduje poważne pogorszenie relacji międzyrządowych i jeszcze silniejsze podkreślenie przyjacielskich więzi między społeczeństwami (Mond 1985: 95-99).

Upadek komunizmu otworzył nowy rozdział w stosunkach polsko-francuskich. W latach 1991 r. ministrowie spraw zagranicznych Polski, Francji i Niemiec powołali do życia Trójkąt Weimarski, którego jednym z celów było wsparcie Warszawy w dążeniach do członkostwa w NATO i Unii Europejskiej – międzynarodowych instytucjach współzакładanych przez Francuzów. Od 1999 r. Polska należy do Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego, a w 2004 r. przystąpiła do UE. Jednakże w 2004 r., pomimo że Francja była pierwszym partnerem gospodarczym Polski, relacje polityczne między obydwojoma krajami nie były najlepsze (Łaskiewicz 2004: 5-9). Francji dążącej do autonomii w stosunkach atlantyckich nie podobało się wsparcie Polski dla wojskowej interwencji w Iraku. Rządy obu państw różniły się także w kwestii odniesienia do chrześcijaństwa w projekcie konstytucji Unii Europejskiej. Zmiana tonu nastąpiła wraz z objęciem funkcji prezydenta przez Nicolasa Sarkozy’ego, czego dowodem było podpisanie w 2008 r. umowy o strategicznym partnerstwie Francji z Polską. W Paryżu dostrzeżono konieczność zerwania z asymetrycznością w relacjach polsko-francuskich i zaczęto traktować Polskę tak, jak ona widzi Francję – jako bliskiego kulturowo, gospodarczo i politycznie partnera (Iwaniuk, Pons 2014). Dla urzeczywistnienia strategicznego partnerstwa wiele uczynił François Hollande, dążąc do budowania relacji z Polską na wzór stosunków z Niemcami, zwłaszcza w dziedzinie współpracy militarnej i polityki bezpieczeństwa. Różnice wynikające z sąsiedztwa Francji z Południem i Polski ze Wschodem ustąpiły wspólnym celom i wyzwaniom, m.in. idei budowy w ramach UE Wspólnej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony (Dufour 2015).

III.2. Charakterystyka umów i porozumień międzynarodowych między Polską a Francją

Od momentu, kiedy rozpoczęła się masowa emigracja Polaków do Francji, czyli na kilka lat przed I wojną światową, organizowaniem wyjazdów i opieką nad częścią emigrujących osób, przede wszystkim z Galicji, zajmowało się założone we Lwowie Polskie Towarzystwo Emigracyjne, działające w latach 1908-1939. Podobną rolę, choć w mniejszym wymiarze, pełniło także Towarzystwo Rolnicze z Warszawy, pozyskujące pracowników polskich z obszaru Królestwa Polskiego. Zawarło ono porozumienie z *Syndicat Central d’Agriculteurs en France* zapewniające, choć w sposób nieformalny i iluzoryczny, opiekę rekrutowanym przez nie Polakom (Kraszewski 1975:

104-105). Kiedy po wojennej przerwie na powrót ożywił się ruch emigracyjny z ziem polskich do Francji, podjęto starania o uregulowanie tych kwestii także w sposób oficjalny, na poziomie państwowym.

Porozumieniu sprzyjały następujące okoliczności: wysokie bezrobocie w Polsce, ograniczenie chłonności niemieckiego rynku pracy w regionach uprzemysłowionych, wynikający z przyczyn demograficznych i strat wojennych ogromny popyt we Francji na siłę roboczą, a także zaprzyjaźnienie i bliskość obydwu krajów (koszty transportu) (Kraszewski 1975: 106). 3 września 1919 r. został podpisany przez przedstawicieli rządów obydwu krajów tekst konwencji emigracyjnej, ratyfikowany później przez polski Sejm Ustawodawczy. Zakładał on m.in.: wolność emigracji i imigracji oraz równe traktowanie pracowników polskich i francuskich w zakresie płacy i opieki społecznej (Kraszewski 1975: 107). Wolność emigracji i imigracji mogła być jednak ograniczona „jeśli sytuacja ekonomiczna jednego z krajów będzie tego wymagała” (art. X), natomiast w kwestii „werbunku zbiorowego” prawo selekcji zgłaszających się na terenie Polski robotników, a także opieki nad nimi już we Francji i przestrzegania przepisów konwencji przyznane zostało wyłącznie stronie francuskiej (Gruszyński 1981: 31). Krytycy tych postanowień zarzucali, że nie obejmują one kwestii funkcjonowania polskich instytucji emigracyjnych we Francji i szkolnictwa polskiego w tym kraju oraz pozwalają na jednostronne cofnięcie możliwości migrowania Polaków do Francji (Kraszewski 1975: 108).

Późniejsze, ciągle powracające żądania polskich i nie tylko polskich imigrantów w prasie i w czasie strajków, dotyczące równego traktowania i rezygnacji z przymusowych wydaleń robotników cudzoziemskich we Francji, potwierdzają, że zapisy konwencji nie były respektowane (Zieliński 1975: 87). Uzupełnienie konwencji z 1919 r. stanowiła umowa podpisana 14 października 1920 r., która przyznawała renty z francuskiego ubezpieczenia społecznego osobom zatrudnionym w Heksagonie minimum 15 lat, oraz konwencja z 21 grudnia 1929 r., wedle której w przypadku osób zatrudnionych w górnictwie liczył się zarówno okres zatrudnienia we Francji, jak i w Polsce (Gruszyński 1981, 31). Ta ostatnia umowa nie obejmowała jednak tzw. Westfalaków – górniczy wcześniej pracujący w Niemczech prawo emerytalne nad Sekwaną zyskiwali dopiero po przepracowaniu minimum 15 lat. Generalna konwencja, dotycząca ubezpieczeń wszystkich grup pracowników, została podpisana dopiero w kolejnym okresie, czyli w 1948 r. (Gruszyński 1981: 31-32). Równocześnie obowiązywał – dający możliwość niesprawiedliwego traktowania Polaków – okólnik francuskiego ministerstwa spraw wewnętrznych z 1922 r., wedle którego każdy pracownik cudzoziemski zrywający z własnej winy kontrakt będzie wydalany poza granice Francji (Matraś 2002: 47). Treść okólnika dyskutowana była w 1924 r. przez obie strony rządowe w czasie prac nad kolejnymi poprawkami do konwencji z 1919 r.; dalsze uzupełnienia miały miejsce w 1925 r. i 1926 r. (Matraś 2002).

Inna umowa, zawarta przez przedstawicieli rządu polskiego i francuskiego 5 czerwca 1920 r., poświęcona była możliwości przyjazdu Polaków z Westfalii i Nadrenii – emigranci otrzymywali prowizoryczne paszporty w konsulatach polskich w Niemczech ułatwiające im wjazd do Francji. Porozumienie to nie było jednak umową międzyrządową, co powodowało późniejsze problemy tzw. Westfalaków z otrzymaniem

stałych paszportów czy rent na takich samych warunkach, jak pozostali pracownicy polscy (Gruszyński 1981: 37-38).

Po II wojnie światowej, ze względu na utrudnienie migracji przez samą Polskę, nie zostały odnowione polsko-francuskie umowy o rekrutacji pracowników. Uregulowano natomiast kwestię reemigracji Polaków z Francji. Pierwsze porozumienie w tej sprawie podpisano 20 lutego 1946 r. – zakładało ono powrót 5 tys. polskich rodzin górniczych. Drugie zawarto 28 listopada 1946 r. i dotyczyło przyjazdu 17 tys. rodzin, w tym 8 tys. rodzin górników (Zieliński 1975: 91). Gdy po krótkim czasie rząd francuski spostrzegł, że wyjazd polskich górników może negatywnie wpłynąć na odbudowę przemysłu wydobywczego we Francji, ustała polityka przymusowych wydaleń, zlikwidowano pewne elementy dyskryminacji robotników cudzoziemskich, podniesiono płace i zwiększono świadczenia socjalne; funkcjonowały także nowe przepisy (od 1945 r.) ułatwiające uzyskanie obywatelstwa francuskiego. Stopniowo więc – choć dopiero po dwudziestu kilku latach od konwencji z 1919 r. – równość traktowania stawała się faktem (Zieliński 1975: 92). Ponadto do Polaków we Francji docierały informacje o trudnościach związanych z podróżą i zapewnieniem odpowiedniego standardu życia w okresie powojennym na Ziemiach Zachodnich, na których w większości mieli osiedlić się przybysze zza Renu. Czynniki te wpływały na rezygnację z wyjazdów do Polski i spowolnienie tempa reemigracji. W kolejnym roku (1947) ambasador Polski w Paryżu podpisał z władzami Francji kilka porozumień w sprawie odszkodowań dla reemigrantów czy rent inwalidzkich. Szacuje się, że łącznie do końca 1950 r. powróciło z Francji do Polski około 78 tys. Polaków (Zieliński 1975: 93).

Po zmianie systemu politycznego w Polsce, 20 maja 1992 r. została zawarta umowa między rządem polskim i francuskim o zatrudnieniu we Francji polskich pracowników sezonowych. Artykuły 2 i 3 umowy zrównywały w prawach (w tym pod względem wynagrodzenia i dostępu do zabezpieczeń społecznych) i obowiązkach Polaków i Francuzów wykonujących we Francji te same zajęcia. W kolejnych artykułach i w załączniku określono organy realizujące umowę (wojewódzkie Biuro Pracy w Warszawie; Biuro do spraw Migracji Międzynarodowych i jego Biuro Przedstawicielskie w Polsce), procedury rekrutacji i zasady pobytu pracowników sezonowych we Francji: zadaniem strony polskiej było przedstawienie stronie francuskiej do ostatecznej kwalifikacji pracowników spełniających wyznaczone przez Francję w danym momencie kryteria, strona francuska zaś przeprowadzała procedurę wyjazdu na określony czas, zachowując jednak prawo wydalenia pracownika. Z kolei pracownicy podpisywali oświadczenie, że nie będą poszukiwali innego niż wskazane w dokumencie miejsca zatrudnienia i że ich pobyt we Francji nie będzie dłuższy niż ten, na jaki uzyskali zezwolenie (Tanajewski 2004: 214-216).

Od 1 lipca 2008 r., po wygaśnięciu czteroletniego okresu przejściowego, Polacy jako obywatele państwa należącego do Unii Europejskiej dysponują prawem stałego przebywania we Francji i mogą ubiegać się o pracę bez dodatkowych zezwoleń. Warunki zatrudnienia i wysokość wynagrodzeń polskich pracowników nie mogą być gorsze od tych, które oferowane są na tym samym stanowisku pracownikom francuskim.

III.3. Dominujące wzajemne postawy społeczeństw Polski i Francji

Na początku XXI wieku Polska w prasie francuskiej przedstawiana była jako kraj o dużych możliwościach rozwoju, jednak borykający się z nieefektywnym rolnictwem.

Polsce wypominano archaiczną religijność, ksenofobię, roszczeniowość i upominanie się o sprawiedliwość dziejową, brak postępu w rozwiązywaniu problemów związanych z rolnictwem, środowiskiem czy szczelnością wschodniej granicy. Polaków drażniły z kolei francuskie powątpiewania na temat gotowości Polski do członkostwa w Unii Europejskiej (Warchała 2001: 8). Francuzom Polska sprzed kilkunastu lat kojarzyła się głównie z hasłami powiązanymi znaczeniowo z zacofaniem (19%), chrześcijaństwem (15%), „Solidarnością” i Lechem Wałęsą (15%), wojną, obozami koncentracyjnymi i gettem (10%), pijaństwem (9%), zimnym klimatem (8%) i Wschodem (8%). Skojarzenia Polaków na temat Francji były natomiast prawie wyłącznie pozytywne lub neutralne: kulinarne (67%), odnoszące się do kultury, sztuki, zabytków itd. (58%), znanych zakątków Paryża (29%), roli Francji w Europie (22%), mody i elegancji (20%), historii Francji (18%), walorów turystycznych (17%) i pozytywnych aspektów życia Francuzów (16%). Badania pokazały też, że Polacy trzy razy częściej deklarowali pobyt we Francji w celach turystycznych niż Francuzi w Polsce (Warchała 2001: 9-13). Respondenci nad Sekwaną mieli wątpliwości, czy w Polsce panuje system parlamentarny i gospodarka rynkowa (30-40% osób), w Polsce natomiast upatrywano we Francji państwa cywilizacyjnie zaawansowanego (Warchała 2001: 14-17).

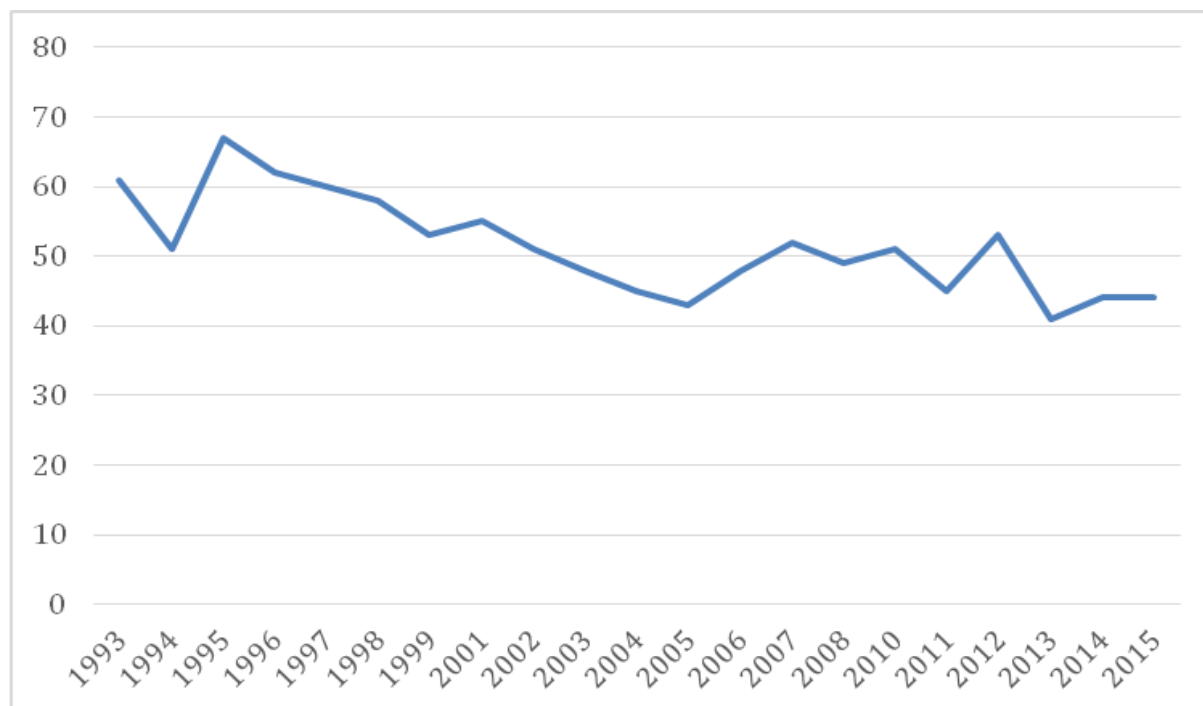
Jeśli chodzi o postawy Polaków w odniesieniu do przedstawicieli interesującego nas państwa, to między 1993 r. a 2015 r. nastąpił jednoczesny spadek sympatii i wzrost niechęci do Francuzów (CBOS 2015). W 1993 r. 61% osób deklarowało sympatię wobec Francuzów, w 1995 r. – 67% (najwyższy wynik w tym okresie), a w 2015 r. – 44%. Najmniejszą sympatią cieszyli się Francuzi w Polsce w 2004 r. i 2005 r. (odpowiednio: 45% i 43%) i w 2013 r. (41%). Okres animozji polsko-francuskich związanych z różnicą zdań wobec wojskowej interwencji w Iraku, kiedy Jacques Chirac stwierdził, że: „Polacy stracili dobrą okazję, aby siedzieć cicho”, widoczny jest również w kolejnych wynikach. O ile w 1993 r. tylko 9% Polaków deklarowało niechęć wobec Francuzów, a w 1996 r. nawet 6%, to w 2003 r. i 2004 r. czynił tak prawie co piąty respondent (19%), a w 2005 r. – co czwarty (25%). Do 2010 r. następowała jednak poprawa wizerunku mieszkańców Francji (niechęć deklarował tylko co dziesiąty Polak), po którym odnotowano ponownie, choć mniej znaczny wzrost niechęci (2014 r. – 18%, 2015 r. – 16%).

Informacji o postawach Francuzów względem Polaków dostarczają wyniki badań ilościowych z 2000 r. (Warchała 2001: 19-20). 51% Francuzów deklarowało w nich sympatię lub bardzo dużą sympatię, natomiast niechęć tylko 7%. Postawę ambiwalentną prezentowało 43% respondentów. Polacy cieszyli się wówczas taką samą sympatią Francuzów co Niemcy (51%) i większą sympatią niż Rosjanie (32%).

Uzupełnienie powyższych rozważań stanowić mogą inne, ilościowo-jakościowe badania przeprowadzone wśród Polaków i Francuzów zatrudnionych we francuskich firmach w Polsce (Świącicka, Mikołajczak 2004: 7-20). Ich rezultaty wykazują istnienie kilku różnic kulturowych. Francuzi na pytanie „co słysząc?” odpowiadają krótko i pozytywnie, Polacy częściej wykazują skłonność do mówienia o sprawach negatywnych. Francuzi postrzegani są przez Polaków jako reprezentanci kraju bardziej rozwiniętego pod względem zastosowania nowoczesnych technologii, organizacji pracy i zarządzania. Natomiast liczni pracownicy polscy w zachowaniu przedstawicieli francuskich inwestorów dostrzegają postawy kolonizatorów pretendujących do wypełniania misji cywilizacyjnej w Polsce. Polacy zarzucali Francuzom poczucie

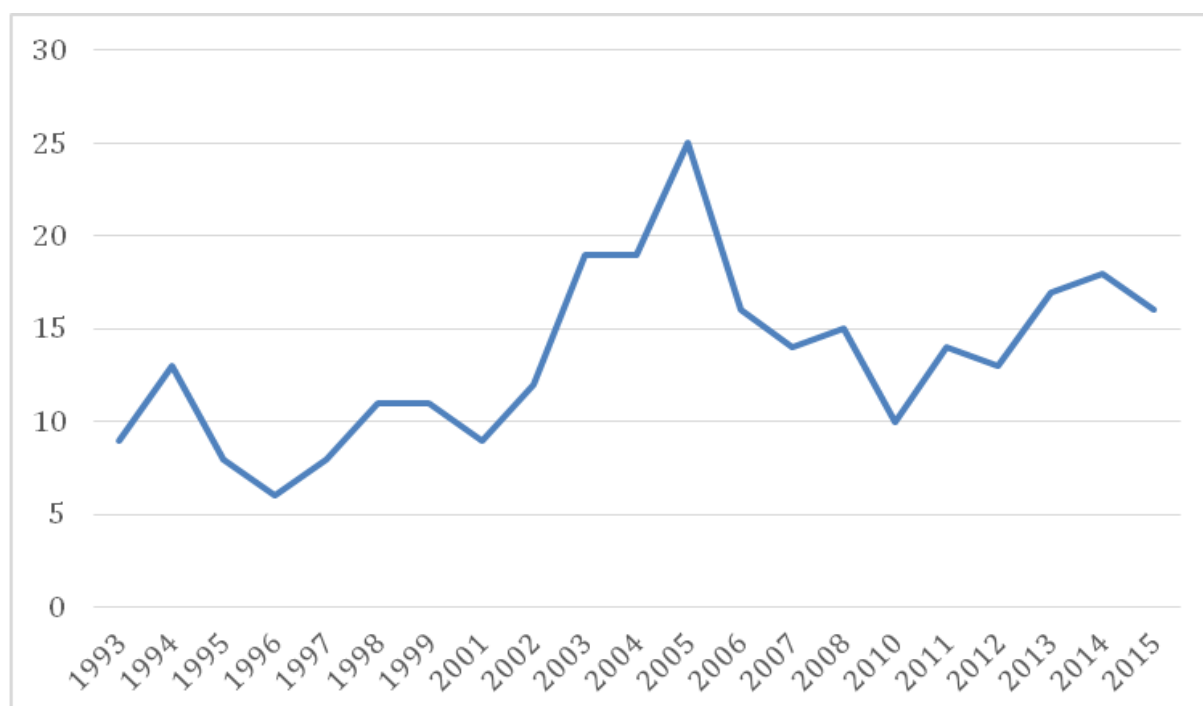
wyższości, Francuzi zaś dostrzegali w Polakach kompleks niższości i częste odwoływanie się do historii.

Wykres 3. Zmiany sympatii Polaków do Francuzów (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CBOS 2015.

Wykres 4. Zmiany niechęci Polaków do Francuzów (w %)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: CBOS 2015.

IV. Literatura

Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Paryżu (2016), *Stowarzyszenia polonijne*, http://paryz.msz.gov.pl/pl/informacje_konsularne/polonia/stowarzyszenia_polonijne_we_francji/ (dostęp: 09.08.2016).

Andrejuk Katarzyna (2015), *Postawy wobec imigrantów w świetle wyników Europejskiego Sondażu Społecznego 2014-2015. Polska na tle Europy*, Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk, Zespół „Studiów Europejskich” (Working Paper no. 2/2015), www.ifispan.pl/wp-content/uploads/2015/12/Postawy-wobec-imigrant%C3%B3w-w-%C5%9Bwietle-wynik%C3%B3w-Europejskiego-Sonda%C5%BCu-Spo%C5%82ecznego-2014-2015.-Polska-na-tle-Europy.pdf (dostęp: 09.08.2016).

Attias-Donfut Claudine, Wolf François-Charles (2009), *Le destin des enfants d'immigrés. Un désenchaînement des générations*, Paris: Stock.

Bertossi Christophe (2007), *French and British models of integration. Public philosophies, policies and state institutions*, Oxford: ESRC Centre on Migration, Policy and Society (Working Paper no. 46), University of Oxford.

Blaise Ronan (2008), *À propos des relations franco-polonaises... Un choix d'ouvrages sur la question*, „Le Taurillon – magazine eurocitoyen” 10.01.2008, www.taurillon.org/A-propos-des-relations-franco-polonaises, (dostęp: 09.08.2016).

Centrum Badania Opinii Społecznej (2015), *Zmiany nastawienia Polaków do innych narodów „Komunikat z badań” nr 113/2015*, www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_113_15.PDF (dostęp: 09.08.2016).

Chavanon Olivier (2001), *Les drôles de Nègres de l'entre deux-guerres: immigrants italiens, espagnols, polonais à Lyon*, w: Étienne Savoie (red.), *Les noms que l'on se donne. Processus identitaire, expérience commune, inscription publique*, Paris: L'Harmattan.

Danielewicz Jerzy (1983), *Na pograniczu dwóch stuleci (1871-1914)*, w: Andrzej Tomczak (red.), *Polska – Francja. Dziesięć wieków związków politycznych, kulturalnych i gospodarczych*, Warszawa: Książka i Wiedza.

Drweski Bruno (2004), *L'engrenage de la désillusion: l'alliance franco-polonaise au moment de l'heure de vérité*, „Revue des études slaves” vol. 75, nr 2.

Dufour Nathan (2015), *L'alliance franco-polonaise sauvera-t-elle la défense européenne?*, „La Tribune” 15.07.2015, <http://www.latribune.fr/opinions/tribunes/l-alliance-franco-polonaise-sauvera-t-elle-la-defense-europeenne-490593.html> (dostęp: 09.08.2016).

Dzwonkowski Roman (1979), *Geneza i rola przywódczej grupy społecznej w historii polskiej emigracji zarobkowej we Francji*, „Przegląd Polonijny” nr 3(13).

European Commission (2015), *Public opinion in the European Union. Table of results. Standard Eurobarometer 83*, http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb83/eb83_anx_en.pdf, (dostęp: 09.08.2016).

European Commission against Racism and Intolerance (2016), *ECRI Report on France (fifth monitoring cycle)*, www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/France/France_CBC_en.asp (dostęp: 09.08.2016).

Florkowska-Frančić Halina (2006), *Imigranci we Francji z perspektywy historycznej*, „Przegląd Polonijny” nr 3(121).

Girzyński Zbigniew (2003), *Stosunki polsko-francuskie w latach 1945-1950: polityka – gospodarka – kultura*. Włocławek: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku.

Główny Urząd Statystyczny (2016), *Baza organizacji i instytucji polskich i polonijnych za granicą*, stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/polonia-i-polacy-w-swiecie/baza-organizacji-i-instytucji-polskich-i-polonijnych-za-granica,2,1.html (dostęp: 09.08.2016).

Gogolewski, Edmond (1990). *Życie emigrantów polskich we Francji w latach 1919-1939*, „Przegląd Polonijny” nr 1(55).

Gruszyński Jan (1981), *Spółeczność polska we Francji w latach 1918-1978. Problemy integracyjne trzech pokoleń*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Hładkiewicz Wiesław (2009), *Obcy w wielokulturowej Europie – casus francuski*, w: Dorota Angutek (red.), *„Obcy” w przestrzeni kulturowej współczesnej Europy*, Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski.

INSEE (2013), *Enquête annuelle de recensement de 2013*, www.insee.fr/fr/themes/document.asp?ref_id=ip1524 (dostęp: 09.08.2016).

INSEE (2015), *Recensement de la population 2012*, www.insee.fr/fr/themes/donnees-locales.asp?ref_id=etr2012&nivgeo=METRODOM&search=1 (dostęp: 09.08.2016).

Iwaniuk Jakub, Pons Françoise (2014), *France-Pologne: entre amitié et désamour*, „ParisBerlin” 19.09.2014, www.parisberlinmag.com/politique/france-pologne-entre-amitie-et-desamour_a-135-3325.html (dostęp: 09.08.2016).

Janowska Halina (1964), *Polska emigracja zarobkowa we Francji 1919-1939*, Warszawa: „Książka i Wiedza”.

Janowska Halina (1996), *Polscy imigranci w Lotaryngii, 1919-1939*, „Przegląd Polonijny” nr 3(81).

Judycka Agata, Judycki Zbigniew (1996), *Les Polonais en France*, Paris: Éditions Concorde.

Kędziora Leszek (2013), *Polskie organizacje kombatanckie we Francji w latach 1945-1976*, Warszawa: Difin.

Kraszewski Piotr (1975), *Polsko-francuska konwencja emigracyjna z 3 września 1919 roku*, „Przegląd Polonijny” nr 2.

Krzywicki Ludwik (1939), *Wprowadzenie*, w: *Pamiętniki emigrantów: Francja. Nr. 1-37*, Warszawa: Instytut Gospodarstwa Społecznego.

Kubera Jacek (2013), *Algierczycy we Francji. Jaka integracja?*, „Przegląd Zachodni” nr 1.

Loi du 1er juillet 1901 relative au contrat d'association. Version consolidée au 15 août 2016 (2016[1901]), Secrétariat Général du Gouvernement – Légifrance, le service public de la diffusion du droit, www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006069570 (dostęp: 09.08.2016).

Łaskiewicz Hubert (2004), *Stosunki polsko-francuskie w rozszerzonej Unii Europejskiej*, Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej.

Maison de la Polonia de France – Kongres Polonii Francuskiej (2016a). *Kim jesteśmy?* <http://maisondelapolonia.com/pl/qui-sommes-nous-2/> (dostęp: 09.08.2016).

Maison de la Polonia de France – Kongres Polonii Francuskiej (2016b), *Stowarzyszenia polskie we Francji*, <http://maisondelapolonia.com/pl/polonia-en-france/> (dostęp: 09.08.2016).

Marchand Stéphane (2006), *L'affaire du plombier polonaise. Enquête sur le cauchemar social français*, Paris: Fayard.

Markiewicz Władysław (1960), *Przeobrażenia świadomości narodowej reemigrantów polskich z Francji*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Marszał Tadeusz (1986), *Beaulieu – osada górnicza i skupisko Polonii*, „Przegląd Polonijny” nr 4(42).

Marszał Tadeusz (red.) (2001), *Atlas of Polish emigration in France (Atlas Polonii francuskiej)*, Łódź: Zakład Zagospodarowania Środowiska i Polityki Przestrzennej; Ośrodek Badawczy Europejskiej Polityki Przestrzennej i Rozwoju Lokalnego UŁ.

Matraś Maciej (2002), *Polskie organizacje we Francji. Na podstawie dokumentacji Klubu Polskiego w Rosières (dep. Cher) w latach 1923-1939*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

Ministerstwo Spraw Zagranicznych (2013), *Raport o sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2012*, www.msz.gov.pl/resource/d44dcd91-ed03-4e64-a475-b56dbce5a46: JCR (dostęp: 09.08.2016).

Modood Tariq (2014), *Multikulturalizm*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje.

Mond Georges (1985) *Les relations franco-polonaises après 1945*, „Revue d'études comparatives Est-Ouest Année” vol. 16, nr 3.

Musée national de l'histoire de l'immigration (2011), *Synthèse historique détaillée: histoire de la Pologne et de l'immigration polonaise en France XIXe-XXe siècle (Accompagnement pédagogique de l'exposition temporaire: Polonia, des Polonais en France depuis 1830)*, www.histoire-immigration.fr/musee/expositions-temporaires/polonia-des-polonais-en-france-depuis-1830 (dostęp: 09.08.2016).

Noiriel Gérard (1988), *Le creuset français. Histoire de l'immigration XIX-XXe siècles*, Paris: Seuil.

Paczkowski Andrzej (1978), *La presse des émigrés polonais en France, 1920-1940*, „Revue du Nord” vol. 60, nr 236.

Pamiętniki emigrantów: Francja. Nr 1-37 (1939), Warszawa: Instytut Gospodarstwa Społecznego.

Panek Bronisław (1988) *Z działalności teatralnej Klubu Polskiego w Rosières w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Przegląd Polonijny” nr 1(47).

Pasztor Maria (2003), *Między Paryżem, Warszawą i Moskwą. Stosunki polsko-francuskie w latach 1954-1969*, Toruń: Adam Marszałek.

Petersen Nicolas (1971), *Emigracja polska we Francji*, „Kultura” nr 1-2.

Ponty Janine (1985), *Une intégration difficile: les Polonais en France dans le premier vingtième siècle*, „Vingtième siècle. Revue d'histoire” vol. 7, nr 1 („Étrangers, immigrés, français” sous la direction de Louis Bodin).

Ponty Janine (1988), *Polonais méconnus. Histoire des travailleurs immigrés en France dans l'entre-deux-guerres*, Paris: Publications de la Sorbonne.

Ponty Janine (1996), *Stan badań historycznych nad Polonią francuską*, „Przegląd Polonijny” nr 3(81).

Ptak Janusz (2004), *Nowa organizacja Polonii francuskiej*, „Przegląd Techniczny” nr 25.

Rodriguez-Fraticelli C., Sanabria C., Tirado A. (1991), *'Puerto Rican non-profit organisations in New York City'*, w: H.E. Gallegos, M. O'Neill (red.), *Hispanics in the Non-Profit Sector*, New York: The Foundation Center.

Simon Patrick (2012), *French National Identity and Integration. Who belongs to the National Community*, Washington: Migration Policy Institute.

Straszewicz Ludwik (1988), *Zbiorowość polska w aglomeracji Lyonu*, „Przegląd Polonijny” nr 4(50).

Śladkowski Wiesław (1980), *Emigracja polska we Francji 1871-1918*, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.

Śladkowski Wiesław (1985), *Polacy we Francji*, Lublin: Wydawnictwo Polonia.

Śladkowski Wiesław (2015), *Szkice polsko-francuskie XIX-XX wiek*, Lublin: Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie.

Święcicka Wiola; Mikołajczak Joanna (2004), *Polonais, Français: frères ennemis ou frères amis? Le management efficace et les différences culturelles dans l'entreprise*, Warszawa: Bernard Brunhes Polska, www.lapologne.fr/ressources/management/management-pologne.pdf (dostęp: 09.08.2016).

Tabaki-Iona Frédérique (2002), *Chants de liberté et de solidarité, pour la Grèce et la Pologne*, „Mots. Les langages du politique” nr 70 („La politique en chansons” sous la direction de Marie-Anne Paveau, Frédérique Tabaki et Maurice Tournier).

Tanajewski Łukasz (2004), *Legalne migracje sezonowe z Polski do Niemiec i Francji. Analiza porównawcza*, w: Paweł Kaczmarczyk, Wojciech Łukowski (red.), *Polscy pracownicy na rynku Unii Europejskiej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Tomaszewski Marek (1989), *Yves Beauvois, „Les relations franco-polonaises pendant la 'Drôle de Guerre'”*, 1989 [compte rendu], „Revue du Nord” vol. 71, nr 281.

Tomczak Andrzej (red.) (1983), *Polska – Francja. Dziesięć wieków związków politycznych, kulturalnych i gospodarczych*, Warszawa: Książka i Wiedza.

Tuot Thierry (2013), *La grande Nation: pour une société inclusive. Rapport au Premier ministre sur la refondation des politiques d'intégration*, Paris: La Documentation Française.

Turajczak Leon (1978), *Społeczno-polityczne organizacje polskie we Francji 1944-1948*, Warszawa: Książka i Wiedza.

Warchał Michał (2001), *Polska – Francja. Wzajemny wizerunek w okresie rozszerzania Unii Europejskiej*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.

Weil Patrick (2002), *Qu'est-ce qu'un Français? Histoire de la nationalité française depuis la Révolution*, Paris: Grasset.

Włoch Renata (2011), *Polityka integracji muzułmanów we Francji i Wielkiej Brytanii*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Zieliński Henryk (1975), *Rząd polski a problemy emigracji polskiej we Francji (1944-1947)*, „Przegląd Polonijny” nr 2.

Żaba Kazimierz Maciej (1986), *Organizacje polonijne we Francji*, „Przegląd Polonijny” nr 4 (42).

Żaba Kazimierz Maciej (1987), *Charakter życia religijnego Polonii a status prawny polonijnych instytucji religijnych we Francji*, „Przegląd Polonijny” nr 1 (43).